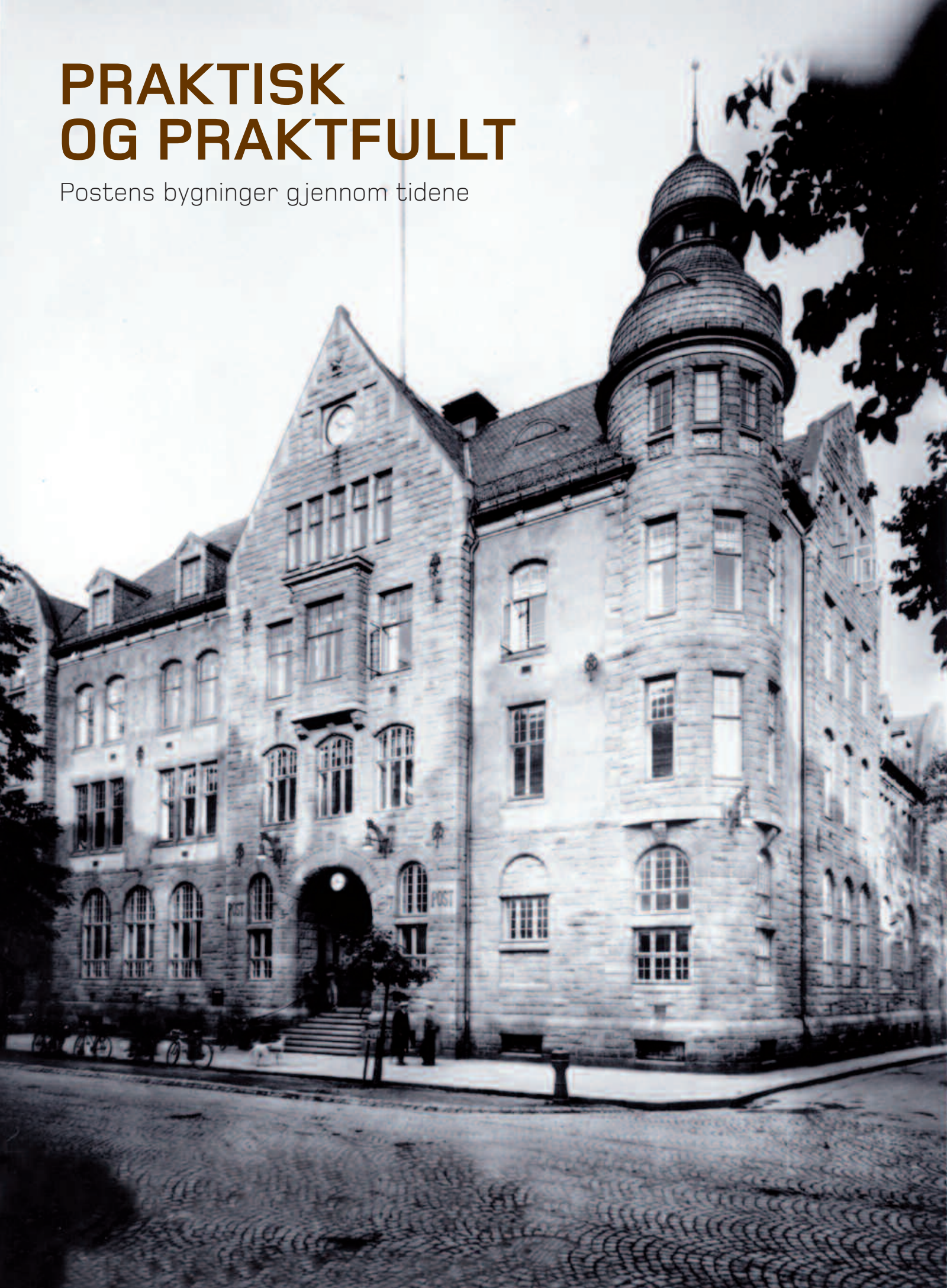

PRAKTISK OG PRAKTFULLT

Postens bygninger gjennom tidene

FORORD

Prosjektet «Postens bygninger gjennom tidene» har vært et samarbeid mellom Posten og Riksantikvaren, prosjektet Statens kulturhistoriske eiendommer (SKE) i Fornyings- og administrasjonsdepartementet og Norsk Institutt for kulturminneforskning (NIKU).

Historie er en kilde til å forstå vår egen tid. Posten ser det som et samfunnsansvar å bidra til at vi husker og forstår historien. Derfor opprettet Posten et eget museum (Postmuseet) i 1947, som i 2003 ble flyttet til Maihaugen på Lillehammer. Her er utstillinger, bibliotek og gjenstands- og fotosamlinger som viser Postens 360 år som aktør i norsk samfunns- og næringsliv. På Maihaugen er det også en egen postgård med et rekonstruert postkontor fra 1950-tallet.

DAG MEJDELL
Konsernsjef

Bygningsmessig har Posten satt spor etter seg over hele landet. Spennet er stort fra de utallige enkle poståpneriene utover landet og de mange nøkterne og funksjonelle postgårdene i byene til de virkelige monumentalbygningene som man også finner eksempler på.

Mange av postgårdene er kjente trekk i bybildet slik som for eksempel i Oslo, Trondheim, Bergen, Haugesund og Kristiansand. Foruten sin posthistoriske betydning er mange av dem viktige eksempler på arkitektur og byggeskikk på den tid de ble til. Selv om disse gårdene er solgt, er det viktig å trekke dem frem for å vise Postens historie og utvikling. Prosjektet har vurdert over 70 av de tidligere postgårdene og gjort et utvalg på 17 som er nærmere omtalt. De representerer forskjellige tidsepoker, forskjellige stilarter og forskjellige landsdeler. Her finner man både det praktiske og det praktfulle.

Landsverneplanen for Posten er en del av arbeidet med sektorvise landsverneplaner for statlige virksomheter. Det er de bygningene som fortsatt er i Postens eie, som er vurdert. Posten eier i dag 20 terminalbygg som verken bygningsmessig eller estetisk kommer opp mot postgårdene. Likevel er terminalene viktige for Postens utvikling og drift og således viktige når posthistorien skal oppdateres. Vi har derfor valgt å foreta en grundig beskrivelse av den første terminalen i landet, Brevsenteret i Oslo (Oslo postterminal) som sto ferdig i 1976. Dette arbeidet utføres som et eget prosjekt i forlengelsen av det vi nå har gjennomført.

Det er med glede jeg nå presenterer Postens bygninger gjennom tidene, og jeg vil gjerne takke Riksantikvaren, SKE-prosjektet, NIKU og professor Finn Erhard Johannessen ved Universitetet i Oslo for det gode samarbeidet.

Desember 2006
Dag Mejdell
Konsernsjef Posten Norge AS

Innhold

INNLEDNING	
Bakgrunn	4
Organisering	4
Avgrensning og omfang	4
Kriterier for vern	4
Katalogdelen	5
FINN ERHARD JOHANNESSEN	
Bygningshistorien	6
Den store ekspansjonen	7
Stagnasjon og vekst	8
Postverkets egenart	8
Egne bygninger	10
Gjenreisning og nye bygg	11
Det store eiendomssalget	13
ANETTE MEHREN OG JENS CHRISTIAN ELDAL	
Postgårder gjennom 100 år	14
Risør	16
Kristiansand S	17
Trondheim	18
Oslo	20
Sandnessjøen	22
Mandal	23
Flekkefjord	24
Haugesund	25
Ålesund	26
Drammen	27
Hammerfest	28
Bergen	29
Førde	30
Stavanger	31
Bø	32
Sogndal	32
Lillehammer	33
ANETTE MEHREN	
Postproduksjon i praksis	34

Forsside er av Trondheim postgård tatt i 1932.
Foto: Postmuseet

Hensikten med landsverneplaner er å skaffe en samlet oversikt over kulturminner og kulturmiljø innenfor statlig sektor, med det for øye at det skal vernes. Den enkelte sektor har ansvar for å utarbeide slike planer for egen virksomhet.

Innledning

Postbud i Oslo som er klare for utgang. Bildet er fra 50-tallet. Foto: Postmuseet

Posten solgte det meste av eiendoms- massen (postgårdene) i 2001-2003. Posten eier i dag 20 terminalbygninger (industri- bygg). Dette er relativt nye og ensartete bygg. For å kunne gi en bredde i den historiske utviklingen innenfor Posten er det nødvendig å omtale tidligere solgte bygg. SKE-prosjektet har lagt vekt på at den historiske gjennomgangen ikke bare avgrenses til den bygningsmassen staten eier i dag, men at hele bredden i den bygningsmessige utviklingen tas med.

For Posten innebærer dette at landsverneplanen får en annen innretning enn planer for andre sektorer. Historiedelen med omtale av et utvalg av tidligere eide eiendommer vil utgjøre den største delen av planen.

Posten kom i gang med landsverneplanen i februar 2006.

ORGANISERING

Prosjektet ble organisert med en styringsgruppe og en prosjektgruppe. En gruppe med ressurspersoner har i tillegg bidratt innenfor sine fagfelt.

STYRINGSGRUPPE:

Elisabeth Gjølme, Konsernkommunikasjon, leder
Bjørn Lindberget, divisjon Distribusjonsnett
Jørn Sandvig, Konsernkommunikasjon
Arne Woll, Konsernkommunikasjon

PROSJEKTGRUPPE:

Bjørn Brustad, Konsernkommunikasjon, prosjektleder
Elisabeth Kinne, divisjon Post
Bjørn Sagplass, divisjon Distribusjonsnett
Finn Erhard Johannessen, UiO
Anette Mehren, NIKU

RESSURSPERSONER:

Gustav Rossnes, Riksantikvaren, Jens Chr. Eldal, NIKU og Line Bårdseng, SKE-prosjektet i Fornyings- og administrasjonsdepartementet har bidratt og gitt støtte til prosjektet og deltatt på møter i styrings- og prosjektgruppen.

AVGRENSNING OG OMFANG

Prosjektet omfatter Postens eide eiendom-

mer, som er postterminalene. Disse bygningene er bygget og innredet med henblikk på effektiv behandling av post. Bruk av teknologi er et viktig element i produksjonsprosessen. Pr. 1.10.2006 eier Posten 20 terminaler. Det er disse terminalene som har vært gjenstand for vurdering med henblikk på vern. Eiendommer som er solgt har også vært vurdert, men da med øye for at byggene skal tjene som eksempler på Postens kulturhistoriske utvikling.

KRITERIER FOR VERN

Landsverneplanen skal gi Posten en fullgod oversikt over kulturvernensyn knyttet til egen sektor, hvilke eiendommer dette omfatter og hvordan vernehensynene skal ivaretas i fremtiden. Gjennom dette vil man stadfeste Postens verdier og bidra til bevissthet om og kompetanse innen kulturminnevern.

«Handlingsplanen for kulturminneforvaltning» foreslår flere grunnkriterier som kjennetegner et kulturminne av nasjonal verdi, og som også kan være

retningsgivende for tekniske og industrielle kulturminner:

- «Kulturminnet er enestående i norsk sammenheng og ønskes bevart av denne grunn.
- Kulturminnet velges ut som representant for de kulturmiljøer man ønsker bevart for å gi et samlet bilde av Postens kulturhistorie.
- Kulturminnet utgjør en karakteristisk bygningstype eller bygningsstruktur av betydning for en utviklingsfase i norsk kulturhistorie»

Alder, autensitet, miljøsammenheng og representativitet/sjeldenhet er andre grunnkriterier.

Grunnkriteriene må ses i forhold til verneverdien, som kan bestå av en rekke forskjellige delverdier som knytter seg til forholdet mellom kulturminnet og samfunnet.

Riksantikvaren foreslår to grupper delverdier: kunnskapsverdi, som kilde for kunnskapsformidling og opplevelsesverdi, som kilde for opplevelse.

I arbeidet med landsverneplanen er

ovennevnte kriterier lagt til grunn ved utvalget av solgte postgårder i historiedelen.

KATALOGDELEN

Også ved valget av postterminaler som er beskrevet nærmere i katalogdelen i landsverneplanen, er kriteriene anvendt. Katalogdelen utgis for seg, da den har et annet nedslagsfelt enn historiedelen.

Som følge av ny teknologi, nye rutiner, endret virksomhet er imidlertid terminalene stadig blitt bygget om og utvidet. Av den grunn vil det være komplisert med fysisk vern av terminalene, da vern vil kunne være vanskelig å opprettholde et moderne anlegg over tid.

Terminalene skiller seg ikke ut i forhold til andre industri- og næringsbygg. Det er teknologien og arbeidsprosessene knyttet til dem som i vernesammenheng er av interesse. Det har de senere år blitt økt fokus på dokumentasjon og bevaring av industriminne. I følge Riksantikvaren kan dokumentasjon av bygninger og industriprosesser i arkivmessig form være

en bevaringsmåte. Posten har derfor besluttet å foreta slik dokumentasjon av teknologi, arbeidsprosesser mv. ved Brevsenteret i Oslo. Dette var den første postterminalen i landet, og der det først ble tatt i bruk maskinell sortering. NIKU er engasjert til å utføre dokumentasjonen. Arbeidet vil skje i nært samarbeid med Riksantikvaren og Posten.

Postens bygningshistorie

Postens historie er lang, men Postens bygningshistorie er ganske kort. I flere hundre år greide Posten seg uten egne bygninger. Først på slutten av 1800-tallet ble det bygget egne postbygninger, og ca hundre år senere ble de fleste av dem solgt.

Hannibal Sehested var stattholder i Norge i perioden 1642-1651. Han sto for en sterk sentralisering i Norge. Han organiserte en norsk hær, opprettet Postverket og sørget for at statsinntektene av Norge ikke ble sendt til Danmark, men til Akershus slott. Bildet viser et maleri av Karl von Mander, Wedellsborg.

Det norske postverket ble opprettet etter initiativ fra stattholderen Hannibal Sehested i 1647. Forbildet var etter alt å dømme hentet fra Sverige. Hovedformålet med Postverket var å ivareta statsadministrasjonens og handelsnæringens behov for kommunikasjon. Statens behov var aller viktigst, og offentlige brev ble sendt portofritt. De fire postrutene som ble opprettet i 1647, gikk fra Kristiania til Trondheim, Bergen, Skien (snart forlenget til Kristiansand og Stavanger) og København gjennom Sverige.

Det er mange som forestiller seg at i et land som Norge, ble posten fraktet med båt. Men det var bare tilfelle i Nord-Norge der det ble bygget ut postruter fra annen halvdel av 1600-tallet, og over enkelte fjorder og innsjøer i Sør-Norge. Vanligvis

ble posten fraktet over land av bønder med hest og senere også med kjerre. Den viktigste grunnen til dette var korrespondansen mellom rutene. Det var fastsatt nøyaktige tidspunkter for når posten skulle komme og gå fra de forskjellige stedene, og dermed kunne posten f.eks. fra Bergen til Kristiania korrespondere med posten fra Kristiania til København. Andre fordeler ved å bruke landveien var at posten kunne fraktes døgnet rundt, og at det ikke var noen fare for at posten forsvant ved havari. Det er ganske forbløffende hvor raskt posten kom fram. På slutten av 1600-tallet brukte posten fra Kristiania vanligvis 5 døgn til København, 5 døgn til Kristiansand, 6 døgn til Trondheim og 7-8 døgn til Bergen.

At posten ble fraktet av bønder, var helt spesielt for Norge og Sverige. I andre land ble det brukt profesjonelle bud eller kontraktører. Bøndene i Norge, bortsett fra i Nord-Norge, fikk ingen betaling før 1758, i stedet ble de belønnet med fritak for byrder som militærtjeneste og skyssplikt. I Nord-Norge fikk postbøndene en beskjeden betaling, trolig fordi de

måtte leie mannskap til båtskyssen.

Postkontorene lå i byene og ble bestyrt av postmestere. De hadde en fast lønn fra Postverket, men nøyte også godt av forskjellige gebyrer. Det var sjelden noen heltidsbeskjeftigelse å være postmester, og de kunne derfor samtidig være byfogd, tollere og av og til apoteker. På postkontorene ble post levert, og her ble posten sortert og sendt videre, eller hentet av publikum. Det var en stor begivenhet når posten kom, særlig fra de store byene. Fra Kristiania på 1700-tallet har Sverre Steen skildret det slik:

«Når posthornet varslet den kommende post i Kristianias gater, ble det liv i byen. Kjøberhavnerpostens ankomst var ukens store begivenhet. Forretningsfolk sendte sine kontorbud til posthuset eller kom selv for å hente brever og aviser; og her samledes tjenestefolk fra hele byen og lediggjengere som søkte litt avveksling fra det ensformige småbyliv. Det kunde nok gå temmelig livlig for sig mens flokken ventet utenfor posthuset. Blev ventetiden for lang, dundret man på døren, hujet og skrek.»¹

Poststrytter på vei gjennom Hornindal i Nordfjord. Akvarell av J.F.L. Dreier fra 1826. (Universitetsbiblioteket i Bergen).

Det var langt mellom postkontorene, og det oppsto selvsagt et behov for å ekspedere post underveis. Postsekken var derfor utstyrt med en klaff, en såkalt klappe, som kunne åpnes. Her ble de brevene som skulle av underveis, lagt og her kunne det legges inn nye brev. Det var oftest embetsmenn som fikk oppgaven med å ta seg av dette, de ble altså poståpnere.

Opprettelsen av postverket i 1647 var ingen revolusjon. På det tidspunkt var post blitt sendt i flere hundre år, både i Norge og resten av Europa. Før postverkens tid ble posten sendt med leilighet, dvs med tilfeldige reisende. Det var slik Paulus' brev nådde fram til menighetene i Lilleasia. Når det var spesielt viktig, kunne det bli engasjert bud, såkalte ekspresser, for å frakte brevene.

Disse ordningene forsvant ikke etter at Postverket ble opprettet (selv om det strengt tatt var forbudt å sende brev med leilighet fram til 1827). Det skyldtes både at Postverkets rutenett til å begynne med var svært grovmasket, men også at portoen var meget høy. En innsender i Morgenbladet i 1845 skrev at dersom portoen hadde vært en bagatell, hadde han aldri sendt brev med leilighet. Doktoren, kapteinen og losoldermannen sa det samme, la han til, og hans nabo Ole og jomfruen i prestegården fortalte at de aldri sendte brev med posten. Ole hadde en bekjent på dampbåten som tok med brevene for ham, mens jomfruen var meget flink til å finne ut når det gikk leilighet. Hun var derfor en slags privat postmester for hele bygda.² I første halvdel av 1800-tallet er det grunn til å tro at den postmengde som ble sendt med Postverket, bare utgjorde en brøkdel av det som ble sendt med leilighet.

DEN STORE EKSPANSJONEN

Det er grunn til å understreke Postverkets beskjedne dimensjoner fram til annen halvdel av 1800-tallet. På de fleste rutene

gikk posten bare én gang i uka, portoen var høy og postmengden liten. I 1848 som er det første året med skikkelig statistikk, ble det sendt under en million brev med Postverket i Norge. Folketallet var ca 1,5 millioner og det betyr at det i gjennomsnitt var under ett brev per person.

Men på dette tidspunkt sto Postverket foran sin store ekspansjon. I tiden fram til 1920 foregikk det en voldsom utvikling. Portoen ble senket dramatisk, etter mønster fra utlandet. Jernbanen kom og

I 1897 ble det opprettet et poståpneri i Advent Bay på Svalbard. Det ble senere flyttet til Longyearbyen og holdt til i det lille skuret til venstre for trallebanen. Bildet er fra 1938. Foto: Postmuseet

ble tatt i bruk til frakt av posten. Nye postruter og bipostruter (som førte fram til postrutene) ble opprettet, og det ble etablert mange nye postkontorer og poståpnerier, og et enda enklere ekspedisjonssted kalt brevhus der det bare foregikk utveksling av brev. Det skulle opprinnelig betjene bipostrutene. Ordningen med postbønder ble avvirket, i stedet ble posten fraktet etter vanlig kontrakt.

Landpostbudordningen ble innført i 1880-årene. I 1920 var det blitt nesten 4000 faste poststeder i landet, hvorav over 3000 poståpnerier.

I 1900 var antall brev økt fra snaut en million i 1848 til 44 millioner, og i 1920 ble det sendt over 100 millioner brev. Det var mange grunner til denne utviklingen. Befolkningen vokste, og det var sterk økonomisk vekst i lange perioder. Utvandringen til Amerika betydde økt bruk av posten. Dessuten ble portoen betydelig redusert i flere omganger, og posttjenestene ble kraftig utbygget som nevnt ovenfor. Det som lå bak det siste, var en oppfatning om at posttjenester var av grunnleggende betydning for det norske folk. Det var noe nytt. Tidligere hadde posten først og fremst vært til for statsadministrasjonen og handelsnæringen. Men nå ble det satset mye sterkere enn tidligere på å lære folk å lese og skrive, og det ble betraktet som viktig for det enkelte menneskets utvikling at det kunne praktisere sine ferdigheter. Brevskrivningen fikk da også en helt annen utbredelse i samfunnet enn tidligere. Annæus, en 22 år gammel bondegutt fra Innherad som hadde gått på folkehøyskolen, formulerte seg slik i et brev til en ung dame i mai 1886:

«Jeg kan ikke dølge for Dem, at De fængslede mit Hjerte og Sind i den Grad, at jeg kun ved at kunne vinde Deres for mig, vil kunne se en lys Fremtid i møde, medens jeg ved det modsatte ikke vil kunne andet, end finde mørke og Tomhed hvor jeg end maatte vende mig. – De vil maaske tyde dette som en Overilelse ifra min Side, men det er kun efter Samraad med Gud og min Samvittighed at jeg vover det dristige Skritt at sige Dem dette.»³

Brevveksling fulgte, og allerede på høsten ble det holdt bryllup. Noe av æren må tilfalle Postverket.

Postverket gikk med underskudd i lavkonjunkturen fra slutten av 1870-årene og

1) Steen 1923, s 42.

2) Johannessen 1996, s 204.

3) Johannessen 1996, s 256.

Postens bygningshistorie

I dette huset i Urtegaten 2 holdt Stavanger postkontor til fra 1814 og fram til 1850-årene, med Anne Dorthea Kruse Kielland som postmester. Foto: Postmuseet

til begynnelsen av 1890-årene. Men Stortinget økte ikke porto. Det var viktigere at folk ble oppmuntret til å skrive brev ved lav porto.

STAGNASJON, VEKST OG NEDLEGGING

I 1920 var det slutt på ekspansjonen. Konjunktorene snudde, og Postverket gikk inn i en langvarig stagnasjonsperiode. Postmengden lå omtrent stabilt fram til krigen. Antall poststeder økte svakt, og det gjaldt først og fremst poståpnerier og brevhus. Under krigen økte postmengden igjen. Den viktigste årsaken var at økonomien ble strengt regulert, noe som betydde skjemavelde og byråkrati og dermed økt bruk av Postverkets tjenester. Aller kraftigst økte pakkeposten, noe som hang sammen med bytteøkonomien som oppsto under krigen. Svært mange av pakkene inneholdt mat, og det ble sagt at postkontorene var de beste matvarebutikkene.

Etter krigen fulgte en ny kraftig satsing på utbygging av posttjenestene. Landdistriktene lå etter byene, og derfor ble det satset mye på å utbygge posttjenestene i distriktene. Det ble raskere og hyppigere postgang, og flere poststeder. I 1945 var det ca 4600 poststeder (postkontorer, poståpnerier og brevhus) i landet, i 1957 var tallet økt til ca 4950.

Noen år etter nådde tallet over 5000.

Men deretter begynte nedlegging og sentralisering. I 1972 var antallet poststeder sunket til under 3300. I 1995 var antallet ca 2500, altså en halvering i forhold til høydepunktet omkring 1960. Til gjengjeld ble landpostbudordningen bygget ut, og etter hvert kjørte landpostbudene bil. Dessuten ble ordningen med post i butikk innført, det var egentlig bare en videreføring av det gamle brevhuset. For Postverket var dette en vesentlig mer rasjonell ordning enn å drive en mengde små postkontorer, poståpnerier og brevhus. I 2006 er det 1520 poststeder i Norge, hvorav 327 postkontorer og 1192 post i butikk.

Selv om det kan diskuteres om omleggingen innebar et bedre eller dårligere tilbud for publikum, har nedleggelse av postkontorer og poståpnerier skapt sterke reaksjoner. Mange har vært opptatt av at tradisjonelle møteplasser ble borte. Da poståpneriet i Nautsund i Sogn og Fjordane ble nedlagt i 1968, fortalte kona til den gamle poståpneren om sine reaksjoner: «Det vart så stilt i tunet. Ingen set på steinbenken sommerkveldene og les overskriftene i lokalbladet før dei går heim. Ingja gjente kjem og spør sjenert etter eit bestemt brev. Grenda har ingen

samlingsstad lenger.»⁴ Men samtidig var det kanskje ikke det samme behovet som tidligere, ingen hadde lenger tid til samtale, fortalte hun, for folk skulle hjem å se på Dagsrevyen.

POSTVERKETS EGENART

Det finnes en stor litteratur om såkalte sosiotekniske systemer, dvs jernbane- og telegrafsystemer, veinett, kraftforsyning, posttjenester, osv. Det er karakteristisk for Posten at den ikke har et eget fysisk transportapparat, men bygger på de andre systemene slik som veier og jernbane. Posten er altså mer et organisatorisk enn et teknisk system.

Dette var tydelig helt fra første stund. Postverket kunne bruke veiene, bondene og deres hester og, særlig i Nord-Norge, båter. Det viktigste som måtte anskaffes, var faktisk postsekker. Senere kunne Postverket bruke jernbane og leie transporttjenester med biler og fly. Men hva med postveiene? De er tatt vare på flere steder, men var ikke spesielle veier for frakt av posten. Det forekom at hensynet til posten var én av grunnene til at de ble anlagt, men det var langt fra det eneste hensynet.

De første transportmidler som ble anskaffet til Postens bruk, var dampskipene i slutten av 1820-årene, men de ble også brukt til passasjertransport. Senere ble det selvsagt anskaffet en del kjøretøyer. Men noen egen infrastruktur slik som jernbanen, kraftforsyningen og telegrafverket, har Posten aldri hatt. Forbindelsen med jernbanen og de postførende dampskipene var imidlertid meget tett. Jernbanen hadde spesialbygde postvogner,

Bergens posthus, Norges første spesialbygde posthus, sto ferdig i 1894. Foto: O. Svanøe/Postmuseet

Brevet. Maleri av Andrea (Grethe Ingeborg Andrea) Gram i 1879. (Nasjonalgalleriet).

4) Thue 1996, s 226-227.

Postens bygningshistorie

Postkontoret på Asker jernbanestasjon fotografert i 1920. Foto:Postmuseet

og både her og på dampskipene ble posten sortert underveis av reisende postpersonale. Denne såkalte reisetjenesten er en interessant del både av Postens og arbeidslivets historie i Norge.⁵

Men hva med bygningsmassen? Her er det et viktig poeng at Postverket i motsetning til de andre og senere etatene, utviklet seg mye mer gradvis og lenge innenfor de etablerte ordninger og også innenfor den eksisterende bygningsmasse. Det var lenge ikke nødvendig med egne bygninger. Postbøndenes gårder var stasjoner der man skiftet postskjuss. Postkontoret var et par værelser i postmesterens egen bolig, og slik var det også med poståpneriene og de senere brevhusene. Man kan si at Postverket tilpasset seg innenfor eksisterende bygninger og ordninger i samfunnet. Dette hadde mye med omfanget å gjøre. Posten var en beskjedne virksomhet som gled inn som en deltidsvirksomhet innenfor etablerte rammer.

EGNE BYGNINGER

Det var først gjennom den sterke ekspansjonen i annen halvdel av 1800-tallet, at Postverket vokste ut av rammene. Postmengden økte så kraftig at det ble et helt annet behov for husrom enn tidligere. Samtidig var Postverket i ferd med å bli en etat, flere og flere postkontorer ble overtatt av staten, dvs at de ansatte ble statsansatt og var ikke lenger postmesterens tjenere. Det gjorde det også mer naturlig at Postverket skaffet seg egne lokaler. Et annet poeng var at etterhvert som byene vokste, var det en viss fare for at postmesteren slo seg til i utkanten slik at postkontoret ble liggende usentralt.

I 1833 grep departementet for første

gang inn når det gjaldt lokalisering av posthus. Postmester Løvenskiold i Kristiania fikk beskjed om å flytte postkontoret til bedre og mer sentrale lokaler, noe som førte til at hovedstadens postkontor i ca 30 år ble liggende i Glasmagasingården ved Stortorvet. I 1869 sikret departementet seg også mulighet til å gripe inn i andre byer. I en kongelig resolusjon fra dette året het det at postfunksjonærene som heretter ble ansatt, i påkommende tilfeller måtte finne seg i de bestemmelser som ble gitt om postkontorenes størrelse og beliggenhet.

I samme år fant departementet at det burde kjøpes en gård der postkontoret i Kristiania kunne plasseres, nemlig en gård på hjørnet av Karl Johans gate og Kirkegaten (Karl Johans gate 14). Planen var å plassere postkontoret i første etasje og telegrafstasjon i annen, for det var ikke uvanlig at postkontor og telegrafkontor (og senere også telefonstasjon) var å finne i samme bygning. Huset ble av forskjellige grunner leid de første årene, men innkjøpt i 1875. Posthuset i denne bygningen kan dermed utropes til landets første offentlige postkontor. På grunn av Postverkets kraftige ekspansjon ble bygningen raskt for liten, og den ble derfor utvidet til fire etasjer i 1892.

Året før var det kjøpt inn en bygning i

Stavanger som skulle brukes til postkontor. I 1891 vedtok Stortinget også å bygge en ny postbygning i Bergen. Den sto ferdig i 1894 og var landets første spesialbygde posthus. Snart lød det klager over mangel på plass fra postkontorer over hele landet. Om forholdene ved postkontoret i Kristiania skrev postmester Schøning følgende:

Hallen for publikum giver ikke rum nok til at ekspedere det i de forskjellige postbrancher. Bokserne er forlængst optagne og man maa jevnlig afslaa andragender om leie af nye. Indleveringslugen for værdipost tillader ikke større personale og hurtigere ekspedisjon end nu, og publikum, som ofte maa staa i trængsel og vente, er misfornøiet.

Schøning hadde tidligere vært postmester i Bergen og vært drivkraften bak byggingen av det nye posthuset der. Men det tok tid før han fikk et nytt posthus i Kristiania. Det ble bygget i hjørnet mellom Tollbugata og Dronningens gate og offisielt åpnet i 1924. Noe av huset skulle leies ut, men det meste brukes av Postverket selv. Nærhet til jernbane og havn var viktig for lokaliseringen, for transporten fram og tilbake til posthuset måtte gå fort. Alt slags postarbeid skulle foregå i dette posthuset, der ca tusen postfolk fikk sine arbeidsplasser. Selv om

Post- og telegrafbygningen i Bodø i ruiner etter at byen ble bombet 27. mai 1940. Foto: Arbeiderbevegelsens arkiv og bibliotek

Postverkets bygning i Elverum ble ødelagt av brann som følge av bombing 11. april 1940, og holdt derfor til i provisoriske lokaler resten av krigen. Oppe til venstre henger plakater for SS-Skjegerbataljon Norge som ble opprettet høsten 1942, og helt til høyre et bilde av Quisling. Foto: Postmuseet

trapper og inngangspartier var plassert mest mulig rasjonelt, bidro de samtidig til at sterke sosiale skillelinjer i Postverket ble markert.

Tiden mellom 1900 og 1920 var den store tiden før bygging av nye posthus eller kjøp av bygninger til samme formål. Postmengden ble tredoblet i denne perioden, og plassmangelen ble akutt. Samtidig var det gode konjunkturer, og pengene satt løsere enn vanlig. Både i Stavanger og Trondheim ble nye postbygninger innviet i 1911, og det nye posthuset i Bergen ble utvidet året etter. Som tidligere dreide det seg om hele gårder, der det ble både lokaler til ekspedisjon av publikum, rom for annet postarbeid og av og til en leilighet for postmesteren, vaktmesteren eller andre ansatte. Samtidig var de nye postbygningene, særlig i de største byene, monumentalbygg som markerte Postverket som en viktig samfunnsinstitusjon.

Nesten hvert eneste år kjøpte Postverket bygninger eller tomter i norske byer og tettsteder for å skaffe bedre og større lokaler for postkontorene. Under første verdenskrig, da det både ble vanskelig og kostbart å få leid lokaler, ble det gjort særlig mange innkjøp. Bare i 1918 kjøpte

Postverket hus i Kabelvåg, Mosjøen, Volda og Langesund samt tomt i Svolvær. Også utover i 1920-årene ble det oppført mange posthus, på steder som Sandnessjøen, Mandal, Flekkefjord, Haugesund og Ålesund. Mange av disse var også monumentalbygg. I de fleste tilfeller var forberedelsene startet før konjunkturomslaget omkring 1920.

Men samtidig som Postverket kjøpte og bygget posthus i byer og tettsteder, fortsatte den gamle ordningen de fleste steder. Poståpnerier og brevhus, som økte kraftig i antall, lå fortsatt i private hus eller forretninger. Nye poståpnerier ble etablert når nye jernbanelinjer ble tatt i bruk. Stasjonsmesteren ble poståpner, og det var vanligvis et rom i stasjonsbygningen som ble brukt til formålet. Det var også vanlig at poståpneri ble kombinert med rikstelefonstasjon eller dampskipsekspedisjon. Derfor var det bare en forsvinnende liten del av den bygningsmassen Postverket disponerte, som Postverket eide.

GJENREISNING OG NYE BYGG

Da Elverum ble bombet 11. april 1940, ble også postkontoret totalskadet. I slutten av april bombet tyskerne Kristiansund, og postkontorets bygning gikk med.

Posthuset i Bodø ble også ødelagt i 1940. Da Finnmark og Nord-Troms ble brent i 1944, gikk selvfølgelig også posthusene med. Norske posthus sto altså for første gang i historien i fare for å bli ødelagt.

Når det skjedde, måtte provisoriske løsninger til. I Vardø leide postkontoret en tid lokaler i et trandamperi, deretter flyttet det inn på et rom på Grand Hotell. Da krigen var slutt, måtte postkontorene, som landet for øvrig, gjenreises. I Finnmark ble det til å begynne med bygget såkalte «provisoriske gjenreisningspostkontorer». Det var brakker som også inneholdt en liten leilighet til en postfunksjonær siden boligmangel var et stort problem. I 1950-årene ble disse postkontorene erstattet av permanente bygninger, og omkring 1960 var «brakketiden» tilbakelagt.

I tillegg til gjenreisning av postkontorer ble det opprettet nye, ikke minst på nye industristeder som Sunndalsøra, Årdal, Mosjøen og Mo i Rana. Fortsatt var det slik at Postverket bare eide en forsvinnende liten del av den bygningsmassen som Posten disponerte. I 1945 dreide det seg om 46 bygninger, og det var i 1973 økt til 67. Selv om de største posthusene var blant dem som Postverket eide, var ikke dette mye i forhold til 4000-5000 poststeder.

Poststedene, spesielt postkontorene og de større poståpneriene ble imidlertid mer like uansett hvordan eiendomsforholdet var. Ti år etter krigen var de fleste av landets postkontorer modernisert, og de aller fleste var blitt utstyrt med en skranke med glassvegg og luke som skilte postfunksjonærene fra publikum. Ved nybygg der Postverket skulle leie, forlangte Postverket å være med på prosjekteringen. Dermed kunne man sørge for at lokalene ble mest mulig skreddersydd til Postens behov.

Ved poståpneriene, bortsett fra de aller største, skulle etter regelen poståpnerne holde lokale og inventar. Men dette ble etter hvert fraveket, og Postverket kom til å bidra til ominnredninger også ved mellomstore poståpnerier. Bakgrunnen var oftest større krav til sikkerhet som følge av at stadig større pengebeløp ble overført gjennom Posten. Det ble vanlig at Postverket holdt skranke, skrankebord og

5) Posten har sørget for innsamling av minner fra reisetjenesten, og boken «Den postale reisetjenesten 1838-1991» en bok ble utgitt i november 2006.

Postens bygningshistorie

På små steder var postkontorene viktige møteplasser for lokalbefolkningen. Bildet viser Nestun postkontor i Fana på slutten av 1950-årene. Ved skranken henger en plakett med reklame for Postverkets nye identitetskort. Foto: R. Wærenskiold/Postmuseet

skrankestol, og dessuten fikk alle post-åpnere som hadde behov for det, utlevert pengeskap.

Også i de største byene ble det oppført nye posthus. Allerede før krigen var posthuset i Bergen, landets første spesialbygde posthus, blitt lite hensiktsmessig, og bygging av nytt posthus ble vedtatt. Byggingen kom først i gang i 1949, og i 1956 sto bygningen ferdig. Den var i tidens stil med rette flater og flate tak, og uten forgjengerens vakre utsmykning. Heller ikke postbygningen i Oslo, som ble tatt i bruk i 1924, holdt mål etter krigen. Her var det plassmangel, dårlige lysforhold, manglende ventilasjon osv, kort sagt dårlige arbeidsforhold. Et underpostkontor var bygget på Majorstua i 1930, og her ble det nå bygget et helt nytt postkontor som sto ferdig i 1955. Dermed

kunne en del funksjoner flyttes over dit fra hovedpostkontoret.

Men fortsatt var det et problem at Brevavdelingen hadde trange og vanskelige forhold i hovedpostkontoret, noe som forsinket postgangen. En gammel plan var å bygge et eget jernbanepostkontor slik at posten meget raskt kunne sendes videre med toget. Siden postgiro manglet lokaler og var spredt på seks forskjellige steder, ble planen snart å få reist et felles jernbane- og postgirobygg. Dette kom til å ta sin tid, blant annet fordi Stortinget vurderte å flytte postgiro ut av hovedstaden. I 1970 vedtok imidlertid Stortinget at postgiro skulle få bli i Oslo, og tre år senere startet arbeidet med det nye posthuset.

I 1976 sto Postgirobygningen ferdig. Det var landets største og høyeste enkeltbygg, og ble av mange også betraktet som

det styggeste. Mens postgirokontoret og administrasjonen i Oslo postdistrikt flyttet inn i høyblokken, ble lavblokken overtatt av brev-, pakke-, og transportavdelingen. Opprinnelig hadde det vært meningen å legge skinner et godt stykke inn i blokken for effektiv lasting og lossing av jernbanevogner, men økt bruk av biltransport gjorde dette uaktuelt.

Brev- pakke- og transportavdelingen i lavblokken utgjorde til sammen Oslo postterminal. Postterminaler var en nyskaping fra begynnelsen av 1970-tallet som hadde sammenheng med effektivisering av sorteringen. I 1968 ble postnummersystemet innført i Norge, og det muliggjorde mekanisering av sorteringen. I 1971 ble landets første halvautomatiske sorteringsanlegg tatt i bruk i Oslo. Tidligere hadde en betydelig del av

sorteringsarbeidet blitt foretatt ved reisende postekspedisjoner på skip og jernbane, men nå gikk sorteringen så fort at det ikke lenger var nødvendig. Sorteringen ble nå overført til såkalte omsorteringspostkontorer. Enkelte steder der det var plassmangel, ble det oppført egne bygg til dette arbeidet, dette var postterminalene. De to første kom i drift i 1973 og lå i Skien og Molde. Snart fulgte Oslo, Bergen, Kristiansand, Kristiansund, Trondheim og Tønsberg etter. Mens de første posthusene fra tiden rundt 1900 hadde gitt rom for alle sider ved Postens virksomhet, gikk utviklingen altså i retning av spesialbygg.

DET STORE EIENDOMSSALGET

De siste tiårene på 1900-tallet økte antall bygg som Postverket eide. Mens antallet hadde vært 67 i 1973, vokste det til 108 ved århundreskiftet. Til å begynne med var dette resultatet av en bevisst plan, for en undersøkelse i 1970 hadde vist at driftskostnadene for eide bygg var betydelig lavere enn for leide.

På slutten av århundret så man annerledes på saken. Mange av postkontorene som Postverket eide selv, var blitt, eller ville bli, erstattet av post i butikk. Også store deler av den øvrige eiendomsmassen kunne det være aktuelt å selge, for på den måten å skaffe kapital til å investere i kjernevirksomheten. Det var en trend i tiden at virksomheter ikke skulle sitte på store eiendomsmasser, men overlate dem til profesjonelle eiendomsforvaltere som ble antatt å kunne forvalte dem bedre, og heller leie selv.

Noen få postgårder ble solgt i 1998, og i 2001 la Postverket en stor del av sin eiendomsmasse, 72 postgårder fordelt over hele landet, ut til salg. Det var gårder som rommet postkontorer, poståpnerier og kontorer for Postens administrative personale. Til sammen var det snakk om et areal på 150 000 kvadratmeter, og det var meningen å leie omtrent halvparten tilbake. Det viste seg å være stor interesse for postgårdene som oftest hadde en fin, sentral beliggenhet. Over femti ble solgt i 2001, og den siste, Narvik postgård i 2006. Dermed satt Postverket tilbake med 32 eiendommer som først og fremst rommet postterminaler.

Dette kan virke som en dramatisk realisasjon, men også før salget foregikk det meste av Postverkets virksomhet i leide lokaler. Som den historiske gjennomgangen viser, har Postverkets virksomhet ikke i særlig grad vært basert på noen spesiell teknologi som har krevd egne bygninger, slik som mest typisk for jernbane og elektrisitetsverk. Sorteringsmaskinene er faktisk den første spesialteknologien. Derfor har Postverket i stor utstrekning kunne leie lokaler i

alminnelige hus og bygninger, og ikke behøvd å bli en stor eiendomsbesitter.

LITTERATUR

Steen, Sverre 1923: Kristianias postvesen 1647-1921, Kristiania.

Johannessen, Finn Erhard og Thue, Lars 1996: Alltid underveis. Postverkets historie gjennom 350 år, bd I og II, Oslo. Johannessen, Finn Erhard 1998: Utrykt manuskript. Innledning til Alltid underveis.

Postgirobygget med lavblokken i forgrunn. Foto: Postmuseet

Postgårder gjennom 100 år

Et riss gjennom Postens bygningshistorie viser en imponerende samling med praktbygg, for en samfunnsinstitusjon i sterk utvikling. Ikke alle er like storslagne, men samtlige gir sitt bidrag til historien om hvordan samfunnet har bygget gjennom disse 100 årene.

I det følgende presenteres et utvalg av de postgårdene som ble oppført i perioden 1893 – 1993, det vil si fra mesteparten av den perioden Posten har oppført bygninger til eget bruk. Utvalget er foretatt av styringsgruppa for landsverneplanen, etter forslag fra NIKU. Det ble tatt utgangspunkt i den store gruppen postgårder som ble solgt i år 2000-2001. I tillegg er enkelte av gårdene som ble solgt på et tidligere tidspunkt tatt med i utvalget, for å gjøre det mest mulig representativt for hele 100-årsperioden.

Representativitet har vært det viktigste kriterium ved dette arbeidet: utvalget skal speile hvordan Posten har bygget i disse 100 årene. Utvalget er representativt for de fleste stilperiodene, og viser at disse postbygningene vanligvis har holdt høy arkitektonisk kvalitet.

Selv om de fleste bygningene har bevaringsverdi, kan denne oversikten ikke betraktes som noen verneliste, av to grunner. For det første er postgårder som ble solgt før år 2000 i utgangspunktet ikke vurdert, og dermed kan viktige bygninger ha falt ut av oversikten. For det andre er det bygninger som er kommet med fordi de er typiske for en periode, men som knapt vurderes som bevaringsverdige, i hvert fall ikke sett med dagens øyne.

KOMPLEKSE OPPGAVER

Det var vanligvis Posten selv eller staten som var byggherre. For de store postgårdene ble det gjerne avholdt arkitektkonkurranser, der landets fremste arkitekter deltok. Det var svært vanlig at telegraf og telefon, ofte også andre statlige etater, fikk lokaler i Postens bygninger. Og selv om bygningene nå er solgt, har mange av de som her blir presentert, fremdeles Posten som leietaker av en større eller mindre del. Oppføringen av de store postgårdene var komplekse oppgaver som i den første tiden ble administrert av Statens Bygningsinspektorat.

Bygningsinspektoratet hadde det faglige tilsynet med prosjektering og oppfølging av nybygg for de fleste statlige virksomheter. I 1917 var oppgavene blitt så mange at det ble opprettet en egen stilling kalt Postarkitekten for oppføring av Postens bygninger. Overfor det bevilgende Stortinget ble det argumentert med det økonomisk fordelaktige i å ha en egen person som kombinerte arkitektens fagkunnskap med innsikt i Postens rutiner og behov, i en tid med stadig økende plassbehov og voksende husleier. Det ble gradvis lagt til rette for større funksjonalitet i den nye bygningsmassen.

Den første postarkitekten var Olaf Boye (1864 – 1933), og han fikk i begynnelsen kontor i den først fullførte delen av den nye postgården i Oslo. Han hadde erfaring fra Buenos Aires og egen praksis i Oslo, og hadde fra 1902 dessuten vært ansatt hos Statens bygningsinspektorat. Kildene tyder på at han i en del saker selv sto for prosjekteringen, mens det i andre tilfeller ble utført av lokale arkitekter. Hvor lenge postarkitektstillingen besto, er uklart, men byggevirksomheten avtok sterkt allerede før Boyes død i 1933. Fra denne tid ser det ut til at oppgavene igjen ble ivarettatt av Statens bygningsinspektorat slik som tidligere.

ENDRING I ORGANISERING

Fra 1936 ble Bygningsinspektoratet kalt Riksarkitekten, men oppgavene var uforandret. I 1960 ble virksomheten omorganisert ved opprettelsen av Statens bygge- og eiendomsdirektorat (SBED), og i 1993 ble dette igjen omorganisert til Statsbygg. En stor del av Statsbyggs eiendommer ble i 1999 overført til det nyopprettede statlige eiendomsselskapet Entra Eiendom AS. Postens bygninger var ikke omfattet av dette, da de på dette tidspunkt sorterte under Posten Norge AS.

De fleste bygningene har en historie

som bærer preg av voksende og endret virksomhet, økning i postvolum, nye rutiner og ny teknologi, voksende bilparker og ikke minst stadig mer plasskrevende kjøretøy. Dette har gjort at bygninger som opprinnelig gjerne rommet flere virksomheter, etter hvert er overtatt av Posten alene, er ombygget og utvidet, eller har ført til utflytting av deler av virksomheten. Særlig var det økning i postvolum som førte til endringer i de eldre postgårdene. Ny teknologi er først blitt en viktig faktor i postterminalene fra 1970-årene og senere.

PROSESSER

Bygningene som var oppført for å romme prosesser, er selv blitt prosesser. Dette er forhold som Postens bygninger har til felles med mange andre typer nærings- og produksjonslokaler. Dette har naturlig nok ført til at et tradisjonelt viktig kriterium i bygningsvernet som autentisitet (graden av opprinnelighet i form og materiale) ikke kan tillegges samme vekt som i et materiale der endringstakten er lavere. I stedet kan det dreie seg om endring som et viktig kjennetegn. Utfordringen i verneammenheng vil da ofte være styring og formgivning av endringene, slik at anlegget likevel beholder mest mulig av sitt særpreg.

KILDER:

St. prp. nr. 1, 1917. Hovedpost VIII B, kap. 1.
Norsk kunstnerleksikon, b. 1, Oslo 1982.
Slik ble Statsbygg til, www.statsbygg.no 2006

Ekspedisjonshallen i Trondheim postgård slik den så ut i 1932, og slik den i dag i stor grad gjør, men med ny innredning.
Foto Schrøder 1932

Postgårder gjennom 100 år

RISØR

Risør postgård, ca. 1910. Posten var nettopp innflyttet som leietaker hos avholdslaget som hadde møtelokaler i 2. etasje. Postmesteren i posur på trappen og postskilt over døren. Foto: Byvandring i Risør

Til den sentralt beliggende bygården i Strandgata 15 kom Posten som leietaker i 1910, og fikk lokaler i 1. etasje. Gjennom tidene har Risør postgård representert flere av de vanligste eierformene for postgårder. I begynnelsen av 1970-årene var plassproblemene blitt prekære.

Kommunale planer gikk ut på at statlige etaters plassbehov burde løses ved rehabilitering av den eldre trehusmassen i bykjernen. Resultatet ble at Postverket kjøpte bygningen i 1976. I de to etterfølgende år ble det utført en meget omfattende innvendig rehabilitering for Postens virksomhet med tilhørende tilbygg i to etasjer på gårdssiden. I 2001 ble gården lagt ut for salg med Posten som leietaker, og det er fremdeles postkontor der i 2006.

Bygningen ligger ut mot Strandgata og kaien, og er opprinnelig en av Risørs typiske kjøpmannsgårder fra tiden etter den store bybrannen i 1861, oppført av kjøpmann Hans Bang. Han hadde pakkebod ved siden av, så i hovedbygningen var det trolig kontor og bolig, og kanskje noen lokaler til utleie. Han solgte i 1890 til Risør Avholdslag som innredet møtelokale og avholdskafeen «Totalen» i 2. etasje.

Den opprinnelige bygningen er sannsynligvis oppført i laftetømmer i to etasjer og med halvvalmet tak. Den har rektangulær grunnplan med langsiden til gaten.

Gatefasaden har liggende panel og detaljering i tidstypisk senempirestil der gesimsen er tydeligste stiluttrykk med avtrapninger, listverk og tannsnitt.

REHABILITERING PÅ 70-TALLET

Første etasje har hatt nyere gatedør og vinduer av flere forskjellige typer, men disse er skiftet ut med mer opprinnelige typer ved rehabiliteringen i 1978 slik at fasaden i stor grad har samme stilpreg som da huset ble oppført, og går godt inn

Risør postgård slik den ble etter omfattende rehabilitering i slutten av 1970-årene. Foto: Trond Svenningsen

i Risørs verneverdige bygningsmiljø. Gatedøren, som er hovedinngang til ekspedisjonslokalet, ble flyttet fra den andre enden av fasaden i 1978. Samtidig krevde kommunen at den tidligere gatetrappen skulle fjernes fra fortauet av hensyn til fotgjengerne, og det vakte stor strid. Arkitekter for rehabilitering og tilbygg var Anker og Hølaas.

Publikumsekspedisjonen ligger i lokalene mot gaten i 1. etasje. Gjennom ombygging er store arealer åpnet for Postens virksomhet i begge etasjer. Det er tilkjøring for postinntak til 1. etasje i portrommet, og til 2. etasje i tilbygget på gårdssiden.

Tilbygget på gårdssiden økte arealet i 1. og 2. etasje til nærmere det dobbelte. Det er oppført med vegger i mur og i panelt bindingsverk med delvis stiltilpasning til den opprinnelige bygningen og naboskapet. Gulvet i hele 1. etasje er i betong fra 1978 og alle innvendige overflater dessuten fra samme tid. Graden av bevarte opprinnelige elementer er således begrenset. Eksteriøret er vernet ved regulering til spesialområde bevaring.

KILDER:

Div. avisklipp og korrespondanse 1973 – 1978, Riksantikvarens arkiv. Mathisen, Arild: Byvandring i Risør, Økomuseum Skagerak 1994. Salgsprospekt for Postgården i Risør, 2001.

KRISTIANSAND

Ved den store bybrannen i Kristiansand i 1892 ble Posten husløs. Det ble inngått avtale om nye lokaler i den gården som sparebanken allerede hadde under oppføring på en av byens beste tomter på hjørnet av Markens gate og Rådhusgaten. Her ble det innredet lokaler spesielt for Posten i fløyen langs Markens gate med innflytting i 1893. I etasjen over fikk postmesteren leilighet, mens telegraf og telefon flyttet inn i den andre fløyen. Banken fikk selv en storslått ramme om sin virksomhet i den høyreste bygningskroppen på hjørnet.

Postens lokaler i den nye gården ble snart for trange. Allerede ved etableringen av pakkeutveksling til Hamburg i 1897 måtte en vognremise i gårdsrommet omgjøres til arbeids- og lagerrom. Man så seg om etter nye lokaler eller byggegrunn, men resultatet ble at Posten kjøpte hele bygningen i 1904 og banken ble leietaker. I første omgang flyttet postmesteren ut av leiligheten for å skaffe virksomheten bedre plass.

OMBYGGING OG UTVIDELSE

Nye postruter til lands og til vanns økte plassbehovet, og i 1914 ble Kunstforeningen sagt opp som leietaker. I 1919 var det gjennomført ombygginger og utvidelser med tilbygg og heving av takflater på gårdssiden. Da fikk man også garasje og ladestasjon for to nyanskaffete elektriske biler. Postmengdene økte stadig. Åpningen av Sørlandsbanen i 1938 bidro til veksten, og det ble mange mer og mindre kaotiske løsninger inntil banken endelig flyttet ut dette året.

En større ombygging ble gjennomført i 1938. Hjørnelokalet ble hovedekspedisjon med inngang fra hjørnet, og delt i to etasjer. Eksteriørmessig gikk dette særlig utover hjørnepartiet der mange prydelementer forsvant med portalbekroning, arker i praktutforming og rundbuede vinduer. Senere er også hjørneinngangen gjenbygget og hovedinngangen flyttet til det tidligere portrommet fra Markens gate. Det er fremdeles innkjøring til postinntak gjennom portrom fra Rådhusgaten. Da eiendommen ble lagt ut for salg i 2001 brukte Posten selv hele bygningen, men skulle fra 1.1.2003 bare leie en mindre del. Bygningen er senere

blitt til Postgården Shopping, der gårds-plassen er gjenbygget og Postens publikumsekspedisjon har funnet sin plass i et nytt kjøpesenter bak den gamle fasaden.

NYRENESSANSE

Bygningen ble tegnet av Henrik Nissen som fikk oppdraget etter en engere konkurranse. Han tilhørte tetskiktet av norske arkitekter på siste del av 1800-tallet. Stilmessig ble bygningen preget av denne tidens historisme, i dette tilfelle av nordisk renessanse fra Kristian 4.s tid, som var en av de mange historiske stilartene som var populære spesielt rundt 1890. Typiske for stilen er de røde teglveggene med sandsteinsbånd som er imitert i sement. Typisk er også arker med kunstferdig utformede gavler som her for det meste ble fjernet i 1938, mens de to gjenværende for enden av hver hovedfløy er sterkt forenklet til trekantgavler. Teknisk Ugeblad kunne fortelle at første etasje allerede var oppført da byen brant i 1892 og at tegl og sementbånd klarte påkjenningen bra, mens granitten i grunnmur og utvendige trapper måtte fornyes.

Dører og vinduer er angivelig utskiftet i flere omganger, og innvendig er det nyere overflater overalt. Eksteriøret er redusert gjennom forenklinger og ombygginger, men den opprinnelige utformingen og materialbruken har vært så sterk at det fortsatt har preg av gammel praktbygning. Den er fremdeles et viktig innslag i murbyen som ble oppført etter storbrannen i 1892. Bygningens eksteriør er vernet ved regulering til spesialområde bevaring.

KILDER:

St. Forh. 1903/1904, Del 6A, Tillæg til indst. S. V B. Fortegnelse over statens eiendommer, St. meld. nr. 10, 1911, 1922, 1932, 1958, 1962 – 63. Teknisk Ugeblad, 1893. Johnsen, Arnulf: Kristiansands postverk gjennom 300 år 1647 – 1947, Kristiansand 1946. Salgsprospekt for Postgården i Kristiansand, 2001.

Bygningen var palassliknende med banklokaler på en av byens fremste hjørnetomter. Den var inspirert av renessansestil fra Christian 4.s tid. Posten fikk lokaler planlagt for sine formål i fløyen langs Markens gate til venstre og postmesteren fikk leilighet i 2. etasje. Foto: Postmuseet

Kristiansand postgård med fasadene slik de i hovedsak ble etter ombygging og forenkling i 1938. Gavlene forsvant og etasjer der det opprinnelig var bankekspedisjon med ekstra stor takhøyde. Etter ny ombygging til kjøpesenter ca. 2003 er interiørene fullstendig fornyet, og Posten bruker bare et mindre areal inne i bygningen der det opprinnelig var gårds-plass. Foto: J.Chr. Eldal, NIKU, 2006

Postgårder gjennom 100 år

TRONDHEIM

I 1890-årene holdt Postverket i Trondheim til i Børsbygningen på hjørnet av Kongens gate og Nordre gate. Det var en periode med kraftig vekst i industri, handel og offentlig virksomhet, og Posten hadde prekær plassmangel gjennom lang tid. Etter flere års leting fant man i 1906 eiendommen Dronningens gate 10. Den hadde både akseptabel pris og passende beliggenhet i byens raskt voksende forretningsentrum. Karl Norum ble hyret inn som arkitekt, og han presenterte allerede i 1907 et utkast som i stor grad skulle bli fulgt for fasadeutforming. Rett etterpå reiste han på en studiereise til Stockholm, Malmö og København sammen med postmesteren, Vilhelm Fredrik Jensen, og etter det ble hoveddisposisjonen for bygget endret. Bygningen ble oppført i årene 1909 – 1911.

NYTT POSTHUS

Nybygget ble plassert med hovedfløy i 3. etasje langs Dronningens gate og en lavere sidefløy langs Apotekerveita. I planleggingen ble det lagt stor vekt på de arbeidsprosessene bygget skulle romme. Publikumssekspedisjonen var i en stor hall med overlys rett innenfor hovedinngangen, og publikumsavdelingene fordelt rundt denne. Pakkeavdelingen lå praktisk til nær inntaket fra gårdsplassen. Nær lasterampene i gårdsrommet ble det også montert to elektriske heiser.

I 2. etasje ble det kontorer i hovedfløyen, mens postmesteren fikk en stor leilighet i tredje. Han argumenterte med nytten av å bo i bygningen samtidig som det her ble en fremtidig utvidelsesmulighet for virksomheten. I sidefløyens 2. etasje leide Tollvesenet lokaler til sin pakkebehandling. I 3. etasje var dessuten en reservesal for postbudene, trolig den samme som omtales for bruk i julerushet.

Det ble benyttet et konstruksjonssystem med jernskjelett kledd inn med brannsikre tegl og betong, mens det var brannsikre, murte dekker. Derved hadde man på tidens mest moderne vis sikret en viss fleksibilitet der lette vegger mellom bærende søyler kunne flyttes eller fjernes.

«NASJONAL» STIL

Karl Norum hadde sitt arkitektkontor i

Trondheim og har stort ry i norsk arkitekturhistorie, spesielt innen de nasjonale retningene og jugendstilen som var vanlige i perioden rundt 1900. I postgården brukte han beslektede former, men her ble det heller inspirasjon fra middelalderen med romanske stildetaljer enn jugendstil. De romanske eller normanniske formene ble på denne tiden gjerne oppfattet som nasjonale, i begeistring over vikingenes bragder i Normandie og en noe misforstått oppfatning av hva de hadde bidratt med til arkitekturen der og i England.

MATERIALER OG UTFORMING

Fasadematerialet er grovhugget granitt i firkantete blokker og varierende dimen-

Bygningen er smykket med mange detaljer i den gedigne steinfasaden. De er preget av både jugendstil og dragestil. Foto: Line Bårdseng, SKE, 2006.

sjoner. Dette kalles råkopp og var meget populært i det første tiåret av 1900-tallet. Dette ble også oppfattet som nasjonalt. Noen steder nevnes at det var selve mor Norge som kledde huset, men egentlig var dette et amerikansk stilfenomen som ble mote i store deler av Europa. Materialet krevde minimalt med vedlikehold, men var kostbart, så det ble etter hvert mer vanlig å begrense det til utvalgte flater. Således ble råkoppen her forbeholdt 1. etasje og fasadens fremtredende partier.

Bygningskroppen er variert og sammensatt og preges av asymmetri med fremrykkete partier kronet av gavler i forskjellige utforminger. Den består i hovedsak av to hovedfløyer forbundet i rett vinkel. Hjørnet er markert av et rundt tårn, mens de mange gavlene kan gi inntrykk av mindre fløyer som er tredd på tvers gjennom de to hovedfløyene.

Innvendig fikk spesielt publikumssekspedisjonen en rik utforming med glasstak og overlys, omgitt av spenstige buer båret av søyler og pilarer. De har joniske, forgylte kapiteler og er dessuten dekorert med kongehoder og posthorn. Både utvendig og innvendig ble dette et representativt bygg for den nye norske statens markering av Postvesenet som en viktig samfunnsinstitusjon.

OMINNREDNING OG FLYTTING

Det omtales ikke andre leietakere i bygningen enn pakkepostens tollsekspedisjon. De flyttet senere ut, likeledes postmesterens hushold. I 1938 ble Apotekerveita 14 ekspropriet for å gi plass til garasjer og flere kontorer. Større ominnredningsarbeider ble utført i 1955 – 1956 og omfattet blant annet løfting av taket til innredning av en fjerde etasje i hovedfløyen. Etter voldsom vekst og spredning på mange lokaler, flyttet store deler av virksomheten til ny postterminal i Sluppenvegen 14 i 1987. I 2006 er det fortsatt postkontor i de gamle lokalene i 1. etasje, mens resten av bygningen inneholder kontorer for andre virksomheter.

KILDER:

Fortegnelse over statens eiendommer, St. meld. nr. 10, 1913, 1949, 1958, 1962 – 63. Trondheim posthus 75 år, Trondheim 1986.

Statens bygge- og eiendomsdirektorat: Trondheim postterminal, Ferdigmelding nr. 324, 1987.

Bygningen ble oppført med stor variasjon i høyder og volumbehandling og med hjørnetårn som gir ekstra monumentalitet. Den står i hovedsak slik den ble bygget i 1911, men taket er løftet for å gi plass til en hel etasje i det opprinnelige loftet. Forsidefotoet viser opprinnelig utførelse. Foto: Postmuseet

Postgårder gjennom 100 år

OSLO

Kristianias gamle postgård i Karl Johans gate 14 ble etter århundreskiftet for liten. Det var ikke bare den økende postmengden som førte til dette, men også Poststyret skulle inn i nybygget slik at dette ble Postens nasjonale hovedkvarter. Man valgte å bygge i Dronningens gate 15. Der lå frem til da Departementsgården, som blant annet inneholdt den gamle stortingssalen som senere ble gjenreist på Norsk Folkemuseum.

Utformingen av den nye bygningen ble klarlagt gjennom arkitektkonkurranse. Uten en klar vinner, ble det avholdt omkonkurranse, og den vant R.E. Jacobsen (1879 – 1937) som var blant landets mest fremgangsrike arkitekter da han arbeidet med postgården. Ikke minst vakte hans bygningsarbeider i nasjonal stil på jubileumsutstillingen på Frogner i 1914 stort bifall.

Det tok hele 12 år å bygge det store bygningskomplekset etter at tegningene var klare i 1912. Byggearbeidene startet i 1914, og første del som ble fullført, var vestfløyen langs Tollbugata der pakkeavdelingen og mindre deler av den øvrige virksomheten flyttet inn i 1918. Først i 1924 sto hele bygningen ferdig.

Postgården var en enorm byggeoppgave som fylte et stort kvartal med fire fløyer rundt en gårdsplass. Hele 1000 postfunksjonærer fikk arbeidsplass der, foruten folk fra andre etater i leide lokaler.

BYGGETS INNHOLD

I hovedfløyen ble det innrettet en monumental hall for publikumsekspedisjonen, med en stor takhøyde, tilsvarende hele tre etasjer. For øvrig rommet bygningene kontorer, kantiner, rom for Postens organisasjoner, funksjonærbad i kjelleren mm. Loft og tårn ble utnyttet til arkivrom. Postarkitekten fikk for øvrig to kontorer i bygget, mens det bare var vaktmester og maskinist som fikk leilighet i huset. Det ble etter hvert også besluttet at deler av Handelsdepartementet skulle inn, og de holdt lenge til i hovedfløyens øverste etasjer og loft.

Bygningen har innkjøring til gårdsplassen med postinntak fra Tollbugata og Prinsens gate. Bygningsmassen er i 5 – 6 etasjer og ruver fremdeles i bybildet. Den store bygningsmassen er organisert som

om den består av mange bygninger lenket sammen, i skiftende takhøyder, med sprang i fasadene, karnapptårn og variert detaljering. Disse varierte formene knyttes sammen av felles fargeholdning og materialbruk. Det er en høyere hovedfløy i sør langs Dronningens gate med kraftige tårnblokker i begge ender kronet av store kupler, mens det er lavere sidefløyer langs gatene på øst- og vestsiden. De forskjellige delene har mansardtak med kobbhus som gir mulighet for stor utnyttelse av loftsetasjen, samtidig som man unngår en altfor høy og dominerende gesimshøyde.

PALASS

Hovedfløyen har en borgaktig palassform. Stilmessig er hele bygningen preget av datidens vanlige nybarokk med forbilder i svenske slott og herregårder fra 1600-tallet. Dette skyldtes at mange norske arkitekter ble utdannet i Sverige i årene rundt unionsoppløsningen i 1905 for å lære seg den nye nordiske nasjonalromantikken som var utviklet der. Dette var fremdeles høyeste mote da bygningen ble planlagt, men ikke lenger da bygningen endelig sto ferdig. I dag regnes den som et hovedverk fra sin stilperiode.

Ekspedisjonshallen har inngang i begge ender gjennom passasjer lagt diagonalt inn og opp fra hjørnene. Dette løste på en vellykket måte behovet for tydelig markering av hovedinnganger når de trange gatene ikke ga rom for en mer monumental portal med trapper og stordimensjonert utforming slik man kunne forvente ved en så stor og viktig offentlig bygning fra denne tiden.

Det ble lagt vekt på fleksibilitet i innredningen ved valget av konstruksjon. Her ble yttervegger murt og bjelkelag og bæresøyler støpt i jernbetong, mens lette skillevegger i 15 cm mur lett kunne fjernes etter behov. Dette var moderne byggeteknikk som til dels var innført allerede med postgården i Trondheim. Fasadene er kledd med granitt i de nedre etasjene og delvis på hjørnetårnene, mens det for øvrig er grov puss. Tårnene er kronet av kupler med koppertekking som er sterke innslag i bybildet. Granitt er også benyttet i en del skulpturale omramninger og i dekor på fasaden og ved inngangspartiene. På hovedfasaden har lange

båndranke også dekor med byvåpen fra hele landet, og skal trolig symbolisere at Posten binder landet sammen.

UTVIDELSER

Allerede i 1928 omtales en utvidelse, et tilbygg på gårdsplassen for pakkeavdelingen. Utvidelser har ellers ikke vært omfattende, bortsett fra ekspansjon til nabobygningene slik at Posten til slutt fylte hele kvartalet. Av de større utvidelser i det opprinnelige anlegget var innredning av saler for Postmuseet i overetasjen over ekspedisjonshallen til Postverkets 300-årsjubileum i 1947. Det medførte at overlyset i ekspedisjonshallen ble blendet. I 1987 ble det avsluttet rehabilitering av den monumentale ekspedisjonshallen med stor grad av tilbakeføring til opprinnelig utforming ved arkitekt Eivind Eriksen, og da ble overlyset gjenskapet med elektrisk belysning.

Bygningen var også hovedpostterminal for Oslo postdistrikt til den nye terminalen i Biskop Gunnerus' gate sto ferdig i 1976. Postkontoret i bygningen ble nedlagt i 2003 og bygningen solgt til Linstow eiendom. Bare en liten del av de senere tilkjøpte bygningene leies tilbake for en mindre filial med publikums- og bedriftskundeekspedisjon. Den opprinnelige postgården fra 1924 er i 2006 under ombygging til restaurant, hotell, leiligheter, butikker med mer. Bygningens eksteriør er vernet gjennom regulering til spesialområde bevaring.

KILDER:

Fortegnelse over statens eiendommer, St. meld. nr. 10, 1922, 1928, 1932, 1949, 1958, 1962 – 63.

Norsk kunstnerleksikon, b. 2, Oslo 1983. Statens bygge- og eiendomsdirektorat: Oslo sentrum posthus, Restaurering av publikumshall, Ferdigmelding nr. 333, 1987.

Salgsprospekt for Dronningens gate 15, Posthuskvartalet, 1999.

Egede-Nissen, Hans-Henrik, Fra nasjonalisme til rasjonalisme. Husrom for den norske stat 1905 -2005, Oslo 2005.

Postmester Schønning's kontor ble møblert i barokkstil som kledde bygningen. Foto: Wilse 1923.

Ekspedisjonshallen slik den så ut som nyoppført ca. 1923. Foto: Postmuseet

Hovedblokken med ekspedisjonshallen sett langs Dronningens gate. Foto: Wilse 1923.

Fasaden langs Tollbugata er i likhet med fasaden langs Prinsens gate komponert som en sammenkjedning av flere bygninger. Foto: Wilse 1922.

Bygget anno 2003. Foto: Nils Midtbøen

Postgårder gjennom 100 år

SANDNESSJØEN

Hurtigruteanløp har utvilsomt bidratt til Sandnessjøens vekst, og ikke minst til stedets betydning i postal sammenheng. I 1910 ble det gamle poståpneriet her omgjort til postkontor med administrativt ansvar for hele 11 kommuner på kysten. Stedet var dessuten sentralt for omlasting til fjordistriktene i både Vefsn og Rana med områdene innenfor. I 1916 var plass-problemene i leide lokaler så prekære at man tok i bruk en brakke, og i 1920 ble denne sentralt beliggende brakketomten ekspropriet for bygging av ny postgård.

NYBYGG

Postarkitekten utarbeidet et forprosjekt, og det ser ut til at det var hans planer som ble lagt til grunn for byggingen i 1923. Allerede året før hadde man begynt med grunnarbeider på tomten, utført som nødsarbeid i de vanskelige tidene, og på nyåret 1924 kunne nybygget tas i bruk.

Huset ble oppført i to etasjer i mur med ildfaste bjelkelag og innredet loft. Postkontoret holdt til i 1. etasje, der det snart også ble leid ut et rom til kontor, mens det i kjelleren ble leid ut et lagerrom. I 2. etasje var det leilighet for postmesteren og utleiekontorer for sorenskriveren. På loftet var det arkivrom og plass for funksjonærhybler som i 1931 delvis ble innredet til en leilighet for postfullmektigen.

NORDISK NYBAROKK

Bygningen ble utformet som en symmetrisk blokk med rektangulært grunnplan. Den har en forholdsvis streng og rettlinjet barokkstil som gjerne kalles barokk-klassisisme. Her var nordiske slott, herregårder og store byhus fra 1700-tallet forbilder.

Taket har en sammenhengende hel form som ikke er brutt av store arker, bare av små kobbhus for vinduene i loftsetasjen. Taket fremtrer som valmtak, men har et nesten horisontalt parti på toppen. Det krones av et lite ventilasjonstårn med svungen tårnhette. Fasadetekoren er begrenset til en huggensteinsportal ved hovedinngangen midt på hovedfasaden og hjørnelisener av grovhugne kvadersteiner. Tilsvarende naturstein er også brukt som kledning på grunnmuren, mens veggflatene for øvrig er pusset.

Den tidligere postgården i Sandnessjøen ble i pakt med samtidens stilidealer inspirert av herskaps hus fra 1700-tallet. Foto: Postmuseet

Beskrivelsene gir inntrykk av at bygningen var romslig planlagt til tross for de vanskelige tidene. Det var først etter annen verdenskrig at Posten overtok mer av bygningen, og fra 1977 rommet den bare postale formål. Selv om det i 1986 ble bygget en ny postgård tvers over gaten, huser den gamle gården fortsatt postkontoret i 2006.

KILDER:

Om postvesenets budgett, St. prp. nr. 1, 1921, 1922, 1923.
Fortegnelse over statens eiendommer, St. meld. nr. 10, 1925, 1932, 1949, 1958.
Statens bygge- og eiendomsdirektorat: Sandnessjøen Postgård, Ferdigmelding nr. 312, 1986.

MANDAL

I Mandal planla man først en bygning med utleielokaler i 2. etasje, mens postmesteren skulle ha leilighet i en mansardetasje på toppen. Endelige planer for nybygget forelå i 1922 og var da redusert ved at bare noen få mindre rom skulle leies ut, mens postmesterleiligheten var flyttet ned til 2. etasje. Loftet ble «stort, rummelig og uinnredet». Stortinget instruerte om at mest mulig måtte innspares i forhold til kostnads-overslagene. Det ble i stedet en over-skrivelse på kr. 131,83.

«1STE KLASSES MURGÅRD»

Bygningen ble tegnet av Kristiansand-arkitekten Johan Keyser Frølich (1858 – 1927) etter anbefaling av Postarkitekten. Den ble oppført i årene 1922 – 1924 som «1ste klasses murgård», sannsynligvis betyr dette at også etasjeskillene er i

betong. Grunnmuren er i støpt betong og fasadene er av pusset teglstein.

Postgården er oppført i denne tidens empirestil med forbilder i nordisk arkitektur fra tiden rundt 1800, med tidstypisk klar blokkvirkning med valmtak. Langfasaden mot gaten har markert midtparti med bislag og høye trapper til postkontorets hovedinngang og med en trekantgavl over gesimsen.

FUNKSJONÆRBAD

Av endringer kan nevnes at postmesteren fikk bad i leiligheten i 1937, og da ble det tidligere badet i kjelleren gjort om til bruk for postkontorets funksjonærer. Slike funksjonærbad ble innlagt i mange postgårder og røper en etat som tok ansvar for de ansattes hygiene og helse.

Bygningen ble solgt til Mandal kommune i 1990 og tatt i bruk som kultur-

kontor og kulturhus under navnet Gamle postgården. Eksteriøret var allerede da vernet ved at bygningen inngikk i et område som var regulert til spesialområde bevaring. En klausul om eksteriørbevaring ble dessuten tatt inn i skjøtet ved overdragelsen.

KILDER:

Om postvesenets budgett, St. prp. nr. 1, 1921, 1922, 1923.
Fortegnelse over statens eiendommer, St. meld. nr. 10, 1925, 1928, 1932, 1949, 1958.
Korrespondanse i Riksantikvarens arkiv.

Mandals tidligere postgård er med sin nyempirestil utformet med forbilder fra samme tid som Mandals storhetstid rundt 1800. Den passer derfor godt inn blant den gamle sentrumsbebyggelsen, og tjenestegjør nå som kommunalt kulturhus og kulturkontor. Foto: J.Chr. Eldal, NIKU, 2006.

Postgårder gjennom 100 år

FLEKKEFJORD

Bankbygningen til venstre ble bygget inntil postgården i 1940 i tidens funksjonalismestil. I 1985 ble Postens ekspedisjonslokaler flyttet dit.

Foto: Kristen Munksgaard

I Flekkefjord hadde postkontoret frem til 1920 flyttet seks ganger i løpet av 28 år. Til slutt var det ikke lokaler å oppdrive, og Postens lokaler var igjen for små. I 1920 ble Parkgata 4 innkjøpt. Tomten hadde byggeplikt, og det hastet med å komme i gang. Samtidig hadde Telegrafverket tilsvarende plassproblemer og skulle inn som leietaker i 2. etasje. Postkontoret skulle i utgangspunktet ha hele 1. etasje, men her ble snart også leid ut til en butikk i mange år.

FUNKSJONALITET

Det ble lagt vekt på funksjonalitet i innredningen. For eksempel ble overdekning av postinntaket besørget ved plassering i portrommet, og postboksavdelingen ble nådd gjennom en sideinngang som kunne holdes åpen utenfor vanlig åpningstid. Postboksene ble dessuten innsortert direkte fra brevavdelingen bakenfor. Tomten var nordvendt, og rommene med langvarig opphold for mange ansatte ble lagt mot sør. Slik fikk telegrafbudene sitt rom mot nord fordi de var mest ute, mens postbudene fikk rom mot sør fordi de også hadde mye innarbeid.

Husmangelen i Flekkefjord bidro til at begge etatsjefene skulle få bolig i nybygget. Det kunne føre til stor høyde med fire etasjer som man mente ville virke skjemmende i en småby, og man valgte derfor tre etasjer med mansardtak som man mente ville gi en sterkt tilbaketrasket og innredet loftsetasje. Begge leilighetene fikk således oppholdsrom i 3. etasje med en liten servicetrapp opp til soverom i

mansardetasjen. Der ble det også plass til to mindre funksjonærhybler.

TEGNET AV POSTARKITEKTEN

Bygningen ble tegnet av Postarkitekten i årene 1922 – 1924. Den er i tidstypisk nyklassisisme med forholdsvis tunge former der midttakse med hovedinngang er tydelig markert med midtrisalitt (frem-spring), søyleportal og gavl. Noe mindre typisk for tiden er mansardtaket som skyldtes problemene med plass og gesims-høyde.

En større oppussing og modernisering av Postens lokaler ble gjennomført både i 1947 – 1948 og rundt 1980. I årene rundt 1970 flyttet telegraf og telefon ut, så Posten kunne ta hele bygningen i bruk. I 1982 kjøpte Posten Nes Sparebanks gård på nabotomten, der Sorenskriven i Nes fulgte med som leietaker i 2. etasje. Denne bygningen var tegnet av Kristiansandarkitekten Gabriel Tallaksen og sto ferdig i 1940 i tidstypisk funksjonalistisk stil med flate tak, klare blokkvirkninger og ingen

Den opprinnelige bygningen ble oppført i former inspirert av herskaps hus fra 1700-tallet, men fikk stor høyde og innredet loftsetasje for å romme leiligheter for både postmesteren og sjefen for telegraf og telefon. Foto: Postmuseet

dekor. Posten flyttet ekspedisjonslokalene inn i bankbygningen i 1985, mens det blant annet ble en større boksavdeling i den gamle postbygningen.

Bygningene ble lagt ut for salg i 2001 med klausul om tilbakeleie av de lokalene Posten benyttet i begge bygningene. I 2006 er det fortsatt postkontor i lokalene.

KILDER:

Om postvesenets budgett, St. prp. nr. 1, 1922, 1924.
Fortegnelse over statens eiendommer, St. meld. nr. 10, 1925, 1928, 1932, 1949, 1958.
Seland, Johs.: Bygda, byen og banken gjennom hundre år. Nes Sparebank 1876 – 1976, Flekkefjord 1976.
Lende, Gaute: Posthistorie i Flekkefjordsregionen, Flekkefjord 1992.
Salgsprospekt for Postgården i Flekkefjord, 2001.

HAUGESUND

I Haugesund ble det innkjøpt tomt til ny postgård i Torggata i 1920, men det skulle drøye med byggingen siden postmengden snart avtok i denne skipsfartsbyen som ble hardt rammet av nedgang etter jobbetiden. Man diskuterte lenge om byggingen skulle dimensjoneres med utleielokaler i 3. etasje, men leiemarkedet var så dårlig at man landet på to etasjer da planene endelig ble vedtatt i 1926. Bygningen skulle da romme Posten i første etasje, og telegraf og telefon i andre. Den sto ferdig i 1929.

FLERE ÅRS FORHANDLINGER

Kommunen ba om at bygningen ble trukket fem meter tilbake fra tomtegrensen på denne viktige hjørnetomten oppe ved byens store kirke. Det bidro til å gjøre kirkebakken i Torggata bredere og mer monumental. Etter flere års forhandlinger var dette løst ved at kommunen stilte grunn til rådighet i bakkant av tomten. Resultatet ble at Postgården inngår i et av byplanens mest fremtredende partier.

Postmesteren fikk leilighet i en eldre trebygning i sveitserstil som sto på eiendommen, rett nedenfor nybygget, der 1. etasje ble leid ut til kontorer. I 1932 ble dette huset flyttet litt nordover fra Sørhauggata 161 til 163 og ga plass til videre utvidelse av kirkebakken. Den var fremdeles postmesterbolig i 1958, men er senere solgt.

Den nye postgården ble tegnet av Postarkitekten. Også den lokale arkitekten Einar Halleland er nevnt, men hans rolle har trolig vært mer utførende på stedet enn egentlig formgivende. Bygningen ble oppført i pusset mur med ildfaste bjelkelag og skifertak. Den har hovedfasade til kirkebakken og en lengre fløy langs sidegaten.

HØY ARKITEKTONISK VERDI

Hovedinngangen ligger i en tilnærmet midttakse som er markert med et lite fremspring kronet av en stram trekantgavl over gesimsen og med et lite utbygg for vindfang med balkong over. Vinduene i 1. etasje er rundbuede, og det er kvadersteinspuss i vindusbuene, på veggene opp til disse bueslagene og som hjørnemarkeringer. Det valmete taket

hviler på en forholdsvis kraftig og renlinjet gesims. Dette er en streng type empirestil som gir inntrykk av trygg soliditet og er inspirert av norsk og dansk arkitektur fra de første tiårene av 1800-tallet slik det var vanlig på denne tiden. Resultatet må karakteriseres som spesielt godt gjennomført, med høy arkitektonisk verdi. Bygningen var opprinnelig ensfarget grå, og fikk sin terracottalignende rodfarge tilpasset kirkens røde teglstein etter en grundig vurdering i 1952.

TELEVERKET UT

I 1961 flyttet Televerket ut og Posten tok etter hvert i bruk også 2. etasje. Etter videre vekst i virksomheten måtte deler flyttes ut, og det ble til slutt bygget ny postterminal utenfor bykjernen for å løse plassproblemer. Den sto ferdig i 1983. Den gamle postgården ble da ominnredet for å skaffe tilstrekkelig plass og hensiktsmessige lokaler for publikumsekspedisjon og administrasjon. Posten holder fortsatt til i bygningen i 2006.

KILDER:

Om postvesenets budgett, St. prp. nr. 1, 1921 – 1925.

Dagens situasjon med terracottafargen fra 1952 og rullestolsrampe fra senere år. Foto: Posten Norge

Fortegnelse over statens eiendommer, St. meld. nr. 10, 1928, 1932, 1958.
Statens bygge- og eiendomsdirektorat: Haugesund postterminal, Ferdigmelding nr. 300, 1985.
Andersen, Jan H.B.: Posten på Haugalandet. Historiske glimt fra årene 1828 – 1997, Haugesund 1996.

Bildet er fra bygningens første år, det ene fra 1929 før fasademalingen var utført. De forskjellige fotovinklene røper at bygningen består av to rektangulære fløyer i rett vinkel. Foto: Riksantikvaren

Postgårder gjennom 100 år

ÅLESUND

Til venstre skimtes det tårnaktige inngangspartiet ved den nye fløyen fra 1963 langs tomtens overside. Tårnformen balanser den opprinnelige bygningens avrundete hjørne til høyre. Kobbhusene er erstattet med takvinduer.

Foto: Nils Midtbøen

Også i Ålesund hadde Posten plassproblemer. Etter tre-fire års leting og planlegging festet man seg ved en ny, passende tomt i Korsegata 4. For å få den til en akseptabel pris ble tomten ekspropriert i 1923. Man vurderte leiemarkedet lenge for å finne ut om det var rentabelt å bygge i tre etasjer, som man mente passet best i bybildet på denne sentrale tomten. I 1926 vedtok Stortinget planene om tre etasjer, og kommunen garanterte for leieinntekter av 3. etasje i fem år. I 1929 sto bygningen ferdig.

Posten tok da i bruk 1. etasje, og i 2. etasje flyttet rikstelegraf og telefon inn. I 3. etasje ble det leid ut til kommunale og private kontorer. På loftet var det en vaktmesterleilighet mens det het at resten lett kunne innredes ved behov. I sokkeletasjen ble det leid ut fire forretningslokaler med lagerrom. Bygningen var prosjektert av Postarkitekten, og det var en forutsetning at han skulle samarbeide med en lokal arkitekt om detalj- og arbeidstegninger. Dette ble Hagbarth Schytte-Berg (1860 – 1940) som på det tidspunkt hadde kontor i Oslo, men som hadde virket tre-fire år i Ålesund etter den store bybrannen i 1904.

KLASSISISME MED JUGENDPREG

Postgården ble oppført som vinkelbygning med en kortere fløy på høy kjellermur med forretninger ut mot sjøen. En lengre fløy med hovedinngang strakte seg opp langs bakken i Korsegata. De to fløyene er bundet sammen i et avrundet

hjørne, og bortsett fra brystningsbåndet og omramningene rundt de rundbuede vinduene i første etasje, ligger fasaden som et sammenhengende glatt bånd om de to hovedfasadene. Taket er et mansardtak der overdelen er så horisontal at formen fremtrer som et valmtak. Her var opprinnelig bare noen ganske få kobbhus med loftsvinduer. Senere ble det satt inn flere, som igjen er erstattet med takvinduer.

Dette ble et klassisistisk hus med uvanlig asymmetri. Den grove bruddsteinsmuren i underetasjen og det avrundete hjørnet viser dessuten slektskap med jugendstilsarkitekturen som ellers preger store deler av byen. Den asymmetriske plasserte hovedinngangen har trapp og portal i blokkaktige, stiliserte klassisistiske former. Over portalen strekker veggen seg opp en ekstra etasje i tre vinduers bredde så det dannes et slags lavt tårn med takterrasse der det står en liten paviljong som bekroning.

TILBYGG MED SYLINDRISK TÅRN

Det later til å ha vært lite endringer i bygningens bruk fram til 1958, men deretter kom endringene raskt. Et tilbygg i to etasjer i vinkel med hovedfløyen ble oppført i 1963 på tomtens øvre del. Det fikk inngangsparti med rullestolrampe i et

Postgården i Ålesund fikk utleielokaler som kunne fylle opp det store volumet på den sentrale bytomten. Huset er i nyklassisistisk stil, men den asymmetriske fasaden kan gi assosiasjoner til byens utbredte jugendstil sammen med det avrundete hjørnet og den markante natursteinsmuren i kjelleretasjen. Foto: Postmuseet

lavt sylindrisk tårn plassert ved hjørnet. Dette balanserer mot bueformen i det andre hjørnet nede i bakken.

I 1977 hadde Posten overtatt hele bygningen til sitt bruk, men deler av virksomheten måtte snart flytte ut. Tilkomst med større og flere biler i et trangt gårdsrom og trafikkerte omgivelser ble et spesielt stort problem. I 1992 sto ny postterminal ferdig i Spjelkavik, godt utenfor sentrum, til bruk for store deler av virksomheten. Postgården i sentrum ble totalrenovert i 1996. I 2001 ble den lagt ut for salg med klausul om tilbakeleie av hele bygningen i et år og ca. 500 m² i fem år med rett til forlengelse.

KILDER:

Om postvesenets budgett, St. prp. nr. 1, 1922, 1924, 1927, 1928.
Innstilling fra post- og telegrafkomiteen om ny post- og telegrafbygning i Ålesund, Innst. S. nr. 101 (Stortingsforhandlinger), 1927.
Fortegnelse over statens eiendommer, St. meld. nr. 10, 1932, 1958.
Statens bygge- og eiendomsdirektorat: Ålesund postterminal, Ferdigmelding nr. 405/1992.
Salgsprospekt for Ålesund postgård, 2001.

DRAMMEN

Drammens telegraf- og postbygning ble oppført i 1938 i Øvre Strandgate 2 på Bragernes. Etter at Stortinget i 1934 bevilget de nødvendige midler, ble tomten innkjøpt og byggesaken fikk rask fremdrift. Statens bygningsinspektorat ved riksarkitekt Fredrik Crawford-Jensen sto selv for prosjekteringen.

FLOTT PLASSERING

Bygningen har en flott plassering ut mot elven. Det var et krav fra kommunen at postgården skulle ha samme høyde som nabobygningen, Grand hotell. Med de store etasjehøydene som funksjonene krevde utgjorde det tre etasjer, mot hotellets fire. En høyere bygning ville også har vært vanskelig på grunn av de krevende grunnforholdene langs elva, som bl.a. medførte at det måtte støpes vanntett kjeller.

POST OG TELEGRAF SAMMEN

Bygningens 1. etasje inneholdt lokaler for Postverket med tilhørende tollekspedisjon, samt leiligheter for vaktmester og Telegrafvesenets oppsynsmann. Gårdsplassen med lasterampe for post fikk separate inn- og utkjørsler. I 2. etasje lå Telegrafverkets ekspedisjonslokale og kontorer, og lokaler for sorenskriveren og skattefogden i Buskerud. I 3. etasje lå lokaler for rikstelefonanlegget, samt kontorer for Drammens Telegraf- og Telefonanlegg. Telegraf- og Postverkets utvidelsesmuligheter var tilgodesett ved at lokalene som var utleid til sorenskriver- og skattefogdkontor ville kunne frigjøres. Likevel ble lokalene for små allerede i 1961, og et nytt hovedpostkontor ble oppført på Strømsø, like ved jernbanestasjonen.

De bærende konstruksjonene er av armert betong, som mot gatene er forblendet med lokal teglstein, fra Solberg Teglverk ved Drammen. Hovedtrappen ble belagt med slipte heller av Oppdalsskifer, mens gulvet i publikumshallene fikk gummifliser.

Det flate taket og den rene formen, satt sammen av enkle geometriske volumer, forteller om den modernistiske, i Norge oftest omtalt som funksjonalistiske, stil som hadde fått sitt gjennomslag i Norge 10 år tidligere. Et av de mer utpreget

Bygningen har en flott plassering ut mot Drammenselva. Grand hotell til høyre. Foto: Postmuseet

Overdekket lasterampe i gårdsrommet, med funksjonalismens buede takform. Foto: Byggekunst nr. 4 1938

funksjonalistiske elementene er skjerm-taket av betong over lasterampen i gårdsrommet. Dette er likevel ingen leken modernisme, slik vi finner det i mange andre bygninger fra perioden. Her er ingen asymmetrisk oppbygging, ingen fri plan med søyler og ingen vindusbånd, vinduene står som «hull i veggflaten». Arven fra nyklassisismen er tydelig i den symmetriske, stramme oppbyggingen. Kanskje har man vurdert en klassisk og monumental stil som mer passende for seriøse statsetater?

KILDER:

Byggekunst nr. 4, 1938.

Bilder viser midtpartiet med overdekket inngangsparti og vindusfelt mot hovedtrapperom. Utkragete skivebaldakiner var et populært motiv og viser fascinasjonen for de nye mulighetene med armert betong. Foto: Byggekunst nr. 4, 1938

Postgårder gjennom 100 år

HAMMERFEST

Hammerfest postkontors hovedfasade mot Storgaten. Med ny kledning av fasadeplater i 2. og 3. etasje fremstår bygningen noe annerledes enn da den ble bygget. Foto: Posten Norge

Den gamle postgården i Hammerfest ble, i likhet med resten av byen, brent av tyskerne høsten 1944. Da gjenreisningen av byen ble planlagt etter krigen fikk Postverket tildelt en ny tomt, med en strategisk beliggenhet.

OFFENTLIGE BYGG PÅ RAD

I arkitekturtidsskriftet Byggekunst, nr. 5/1945, ble planene for gjenreisning av Hammerfest beskrevet. Her kan vi lese om betydningen posthuset ble tillagt i den nye byplanen:

«Storgaten vil ved flytningen av dampskipskaien få en øket betydning. Gatens verdi er enn ytterligere øket ved at telegrafstasjonen, etter henstilling fra Telegrafverket, er foreslått flyttet til nedre del av den gamle rådhusomt. Vis à vis telegrafbygningen – på den tidligere sorenskriver- og politikammertomt – ligger tinghuset. Posthuset er lagt umiddelbart inn til tinghuset mot Storgaten. Med disse 3 offentlige bygninger vil Storgatens verdi økes.»

Det var arkitekt Bjarne Lous Mohr som utarbeidet den nye byplanen, samtidig

som han var reguleringsjef i Bergen. Sammen med arkitekt Helge Hoel tegnet han også den nye postgården, som sto ferdig i 1953.

Posten holdt til i 1. etasje og kjeller, 2. etasje var utleid som kontor for Husbanken, og i 3. etasje lå tre leiligheter, én for Postmester, én for vaktmester og én for utleie. Bygningen har et areal på ca. 400 m², samt en garasje på 30 m².

GJENREISINGSHUS

Bærevegger, søyler og dekker er av plaststøpt betong, og trappene har trinn av terrasso. Taket er teknet med skifer, og hovedinngangen har fått trapp av skiferheller. Opprinnelig har alle fasadene vært pusset og malt. Bygningen fremstår i dag noe endret, da fasadene mot nord, syd og vest ble kledd inn med Steni fasadeplater, trolig på slutten av 80- tallet. Vinduene er skiftet, og innvendig er det foretatt en rekke ombygginger. Bl.a. ble leilighetene i 3. etasje ombygd til kontorer i 1983. Det er fortsatt postkontor i denne bygningen i 2006.

Bygningen står som representant for

Gavlen mot vest har franske balkonger. Foto: Posten Norge

gjenreisningsbebyggelsen etter annen verdenskrig. Byggeoppgavene var da omfattende og ressursknappheten stor, både i forhold til materialer og arbeidskraft. Bygningene måtte derfor være enkle og rasjonelle å produsere. En rektangulær grunnplan, saltak og en enkel utforming er typiske kjennetegn. Vinduene var oftest 2-fags, slik vi ser de i 2. og 3. etasje her, og bygningene var helt uten dekorelementer. I denne bygningen er det kun ved inngangspartiene det er brukt noe «ekstra», i form av en omramming av finslipte natursteinsplater.

KILDER:

Tilstandsrapport for Posten, Multiconsult 1999.
Byggekunst nr. 5, 1945.
Fortegnelse over Statens eiendommer, St. meld. nr. 10, 1949.

BERGEN

Arkitekt Nils Holters vinnerprosjekt fra arkitektkonkurransen. Tegning fra Byggekunst nr. 3, 1937.

Bergens gamle postgård fra 1893 ble utover på 1900-tallet for liten, til tross for tilbygg og en rekke ominnredninger for å bedre arealutnyttelsen. Med sikte på oppføring av nytt posthus eksproprieterte postverket i 1919 et helt kvartal av brannstrøket etter bybrannen i 1916, bestående av ni tomter. De ble slått sammen til én tomt, som først fikk adressen Rådhusplassen 10, og senere Småstrandgaten 3. Tomten ble raskt ryddet, men det skulle ta nesten 30 år før arbeidene startet for alvor.

Først i 1936 vedtok Stortinget bygging av nytt posthus i Bergen, og året etter ble det avholdt en arkitektkonkurranse. I juryen satt riksarkitekt Fredrik Crawford-Jensen, postmester Aage Maalstad og Arthur Darre Kaarbø, som var privatpraktiserende arkitekt i Bergen. Det kom inn 36 bidrag, og juryen karakteriserte konkurransen som meget vellykket. Vinneren var arkitekt Nils Holter, som er mest kjent for å ha tegnet NRKs bygning på Marienlyst i Oslo. Volumoppbyggingen, med lavere høyde mot bevaringsverdig bebyggelse i vest og høyere mot tilstøtende høyere bebyggelse, var et viktig moment ved vurderingen av vinnerprosjektet.

UTSETTELSE OG ENDRINGER

I 1928 begynte sprengningsarbeidene, men arbeidet stoppet snart opp, og først i 1938 ble dette arbeidet avsluttet. Det var planer om at posthuset skulle stå ferdig i 1940, men alt arbeid på tomten ble stanset med utbruddet av 2. verdenskrig. I mellomtiden fortsatte prosjekteringen, da det kom en ny postmester i 1941, som

Bergens postgård slik den så ut i 1956. Foto: Postmuseet

ikke var helt fornøyd med planene. Det ble foretatt studiereiser til Sverige, Danmark, England og Tyskland.

Da byggearbeidene på nytt startet opp i 1949, var prosjektet blitt vesentlig endret. Den høye fløyen på seks etasjer ble plassert asymmetrisk til høyre i forhold til hovedfasaden mot Småstrandgaten, mens den i konkurranseprosjektet hadde ligget i bakkant av bygningsmassen. Slik fikk bygningen et mer dynamisk uttrykk, samtidig som den i større grad tilpasser seg omkringliggende bebyggelse. Den tekniske utviklingen på det postale området gjorde også at planløsningen ble endret vesentlig.

Byggearbeidene tok nesten 8 år. Det var mangel på både sement og arbeidskraft i etterkrigsårene, og myndighetene prioriterte boligbygging fremfor offentlige bygninger. Etter planen skulle 2-300 håndverkere ha arbeidet i halvannet år med det nye posthuset, i stedet fikk man bare løyve til 35 mann. Først i 1956 sto nybygget ferdig. Det var da Bergens største bygg, med en grunnflate på ca. 3200 m². Opprinnelig var planen at fasadene skulle kles med naturstein, men

innsparingstiltak i planleggingen gjorde at det ble endret til en lys grønn mineralitt-puss, med forblending av natursteins-heller i underetasjen. Takene er flate, med båndtekkning av aluminium. Over både ekspedisjonshallen og sorteringshallen i 1. etasje var det overlys, dette var den første bygningen i Bergen med overbygget lysgård. Ekspedisjonshallen var med sine 1000 m² den største i Skandinavia.

PENTHOUSE PÅ TAKET

Bygningen inneholdt leiligheter for vaktmesteren, maskinsjefen og postmesteren, sistnevntes leilighet var utformet som et penthouse på taket av den lave fløyen. De tre øverste etasjene i høyblokken ble utleid til Fiskeridirektoratet og Tollvesenet, men fra 1974 måtte Posten benytte hele bygningen selv. I 1990-92 ble det foretatt en større innvendig ombygging for postkontoret. Etter at Posten i 2001 solgte bygningen, ble den ombygd til butikksenter.

Bergens posthus er oppført i en senmodernistisk stil som er karakteristisk for 1950-årene. Den asymmetriske sammenstillingen av enkle geometriske volumer viser arven fra funksjonalismen, det samme gjør vindusbåndene og de flate takene. Helt nye elementer for dette tiåret er de spesielle femkantede vinduene, og den høye avfasede gesimsen. Bygningen har en flott komposisjon og en sterk karakter, samtidig som den tilpasser seg de ulike høydene på nabobygningene.

Avisene sprikte sterkt i sin omtale av bygningen da den sto ferdig: «redselsfasade på det nye posthuset» var overskriften i Dagen, og en stortingsmann fra Hordaland karakteriserte bygningen som et stort «fellesfjøs». Andre skrev at «Posthuset er vakker og veldimensjonert», at det var «monumentalt, smakfullt og føremålstenleg» og at Bergen hadde fått landets fineste postkontor.

KILDER:

Byggekunst nr. 3, 1937.
Eldøy, Kåre: Posten i Bergen, manus 2006.
Salgsprospekt for Posten Norge BA, DnB næringsmegling 2001.
Statens Bygge- og Eiendomsdirektorat: Bergen postterminal, Ferdigmelding nr. 395.

Postgårder gjennom 100 år

FØRDE

Planleggingen av nytt posthus i Førde startet i 1964, etter at forholdene i det gamle posthuset i flere år hadde vært for trange. Det nye posthuset ble oppført på samme tomt som det gamle, og slik at det gamle posthuset kunne bli stående inntil det nye ble tatt i bruk. Byggearbeidene startet i 1968, og i 1970 sto det nye posthuset ferdig. Arkitekt- og ingeniørfirmaet Haug & Müller i Oslo sto for prosjekteringen av bygget, også i forhold til byggeteknikk og VVS.

Bygningen hadde i 1970 et areal på ca. 1400 m² fordelt på to fløyer; en enetasjers fløy for postkontor og sortering, og en fireetasjers kontorfløy. Den høye fløyen står på frittstående søyler, og ligger tverrstilt på og delvis over den lave fløyen. Plassen foran posthuset er parkmessig opparbeidet, med en skulptur av Ludvig Eikaas. Inn- og uttransport av post foregår på motsatt side av bygningen.

EKSPLOSJONSARTET UTVIKLING

Det ble også planlagt for utleie av lokaler til Sunnfjord Sørenskriverembete, Samferdselskonsulent i Sogn og Fjordane, Lensmannen i Førde og NVEs Forlegningsavdeling. Den første tiden hadde disse etatene det meste av 2.-4. etasje, og Posten selv kun en mindre del.

På 1970-tallet var utviklingen i Førde, så vel som i Postverket, eksplosjonsartet, og bygningen ble snart for liten. Først ble leietakerne sagt opp, og i 1987 ble det oppført et tilbygg på ca. 850 m². Da var det i første rekke publikumsrommet, postboksanlegget og sorteringsrommet som ble utvidet. I 2006 er det fortsatt postkontor i denne bygningen.

NATURBETONG

Søyler, dekker og yttervegger er utført i plasstøpt betong. De utvendige betongoverflatene er sandblåst, slik at tilslaget av singel kommer frem. Dette ble kalt for «naturbetong», og var en vanlig form for fasadedekor på 1960- og 70-tallet. Innvendige lettvegger er utført som 1/2-steins teglvegg, som i postlokaler og korridorer er slemmet. Himlingene her er av beiset spaltepanel av furu. Gulvene i publikumsarealer og trapperom er belagt med støpte fliser med tilslag av sort labrador.

I denne bygningen er det benyttet to viktige prinsipper fra funksjonalismen: den åpne grunnplanen på søyler, og vindusbåndene. Et spesielt trekk her er at den ene kortfasaden på den høye fløyen er relativt lukket, i stedet for vindusbånd finner vi her beiset panel mellom de hori-

sontale feltene med naturbetong, kun med enkelte vindusåpninger. Også her var det opprinnelig planlagt vindusbånd, men under prosjekteringen kom det ønske fra byggherren om å redusere vindusflatene betydelig.

BRUTALISME

Denne bygningen har mange trekk fra brutalismen, en stilart som kom i siste halvdel av 1960-tallet og første del av 70-tallet. Vel kan den virke brutal på mange, men navnet har opprinnelig en sammenheng med ønsket om et rent og ærlig, robust uttrykk. Tydeliggjøring av konstruktive detaljer og bruk av ubearbeidede materialer er viktige kjennetegn. Betongens uttrykksmuligheter ble utforsket –som med naturbetong –og materialkvaliteten ble en form for dekor i seg selv.

KILDER:

Statens Bygge- og Eiendomsdirektorat: Ferdigmelding for Førde Posthus, nr. 100, 1970.

Førde postkontor frå gamal tid til i dag, Posten, udatert.

Førde postgard utvidar, Posten, udatert.

STAVANGER

Den gamle postgården i Stavanger lå ved Torvet og Breiavatnet, og var blitt innviet i 1911. Femti år senere var bygningen både upraktisk og alt for trang. Planleggingen av det nye posthuset startet i 1961/62, da tomten i Haakon VIIIs gate ble makeskiftet med kommunen mot den gamle posthus-tomten. Den gamle postgården ble senere revet og tomten innlemmet i parken ved Breiavatnet.

PLANLAGT FOR UMLEIE

I 1963 ble romprogrammet godkjent, og det ble bestemt at tomten skulle utbygges maksimalt, slik at disponible arealer kunne leies ut. Arkitektene Eilif Tønning og Lars Øglænd i Sandnes, som allerede hadde tegnet det nye posthuset der, ble engasjert for oppgaven. Byggearbeidene ble igangsatt i 1969, og i 1972 sto det nye posthuset ferdig.

Hovedvolumet mot Haakon VIIIs gate består av fem etasjer, samt en underetasje i det skrånende terrenget, og kjeller. Mot Hertervigs gate ligger en lavere fløy på to etasjer, underetasje, kjeller og underkjeller. Lavblokken er delvis sammenbygd med et kommunalt parkeringsanlegg. Da bygget sto ferdig ble 4., 5. og deler av 3. etasje utleid til vegsjefen i Rogaland. Det ble også leid ut mindre lokaler til telegraf-ekspedisjon og telestasjon. Postens egne lokaler omfattet bl.a. budsøl med overlys, undervisningsrom, vaktmesterleilighet og tre overnattingshybler. Samlet bruttoareal er 11.234 m².

GEDIGEN EKSPEDISJONSHALL

Hovedinngangen ble plassert i 1. etasje mot Haakon VIIIs gate. Fra en mindre vestibyle kom man inn i den store publikumshallen som gikk over to etasjer. I øvre del av hallen var et galleri med inngang til kontorer for postadministrasjonen. Hallen fikk 20 ekspedisjonsluker i tillegg til innleveringsskranke for pakkepost. Den kunstneriske utsmykningen i ekspedisjonshallen ble laget av Stavangermaleren Andreas Bøe. Hallen fikk nedforet Frengertak og gulv belagt med klinkerfliser, mens det i trappene i høyblokken ble lagt prefabrikkerte trinn av støpt kunstbetong. Alle bærende konstruksjoner er utført i plasstøpt armert betong. På alle utvendige overflater,

endeveggene i publikumshallen og brystningen til galleriet ble betongen sandblåst (naturbetong).

SKIVESTIL

Det er naturlig å sammenligne posthusene i Førde og Stavanger, ettersom de er oppført omtrent samtidig. Mens posthuset i Førde har beisede trevinduer og innslag av trepanel, er aluminiumsvinduer og fravær av treverk med på å gi Stavanger posthus et kaldere uttrykk, som kan sies å være mer passende for et større posthus i by. Og mens posthuset i Førde er dominert av de horisontale vindus- og brystningsbåndene, preges Stavangers posthus av vertikale skiver. Stilen blir av enkelte betegnet som «skivestil», og forbindes gjerne med den prefabrikkerte bygningsmassen i betong fra denne perioden. Fasadene er skjematisk oppbygd; de vertikale skivene av naturbetong går helt opp til gesimsen og danner en jevn rytme. At den store posthallen går over to etasjer vises tydelig i fasaden, slik blir bygningens indre lesbar. Mot Hertervigs gate gis bygningen en markant avslutning med trappehuset, hvis endevegger er en helt lukket skive i naturbetong. Det store glassfeltet her står i kontrast til de mer

I hovedfasaden mot Haakon VIIIs gate er funksjonene godt lesbare; trapperommet markerer seg sterkt med det store glassfeltet, mens den doble vindushøyden viser den store ekspedisjonshallen. Foto: Posten Norge

moderate vindusåpningene i fasaden for øvrig. Feltene over og under de sistnevnte vinduene er utvendig kledd med kunstbetongplater. Det er karakteristisk for denne perioden at man i en og samme bygning viser frem flere av betongens uttrykksformer.

Bygningen fikk private eiere i 2001, og i 2006 leier Posten lokaler i 1. etasje.

KILDER:

Statens Bygge- og Eiendomsdirektorat: Ferdigmelding for Stavanger nye posthus, nr. 130, 1972.

Ekspedisjonshallen har dobbel takhøyde og et galleri som leder inn til kontorer for administrasjonen. På fondveggen sees utsmykningen av Andreas Bøe. Foto: Trygve Rødland

Posthuset i Førde kan stå som representant for mye av det som ble bygget i Norge på 1970-tallet. Foto: Posten Norge

Postgårder gjennom 100 år

BØ

Bø i Telemark postkontor ble opprettet i 1835, men fikk ikke eget bygg før i 1983. Det nye postkontoret ble lagt til et nyetablert forretningstun nær jernbanestasjonen. Bygningen er tegnet av Arkidé AS i Porsgrunn.

Bygningen er i én etasje og er på ca. 500 m² BTA. Publikumsinngangen ble lagt til tunet, og postinntaket på motsatt side. Terrenget faller mot baksiden slik at lasterampen fikk nødvendig høyde på en naturlig måte. Taket til sidefløyen, som inneholder personalrom, utgjorde også overdekning for postrampen.

FURUPANEL

Fra hovedinngangen kom man inn i publikumsekspedisjonen via et vindfang med postbokser. Innvendig var det utstrakt bruk av stående furupanel. Ekspedisjonen har 6 skranke. Interiøret

har senere blitt vesentlig ombygd.

Det store saltaket er tekket med betongtakstein. Konstruksjonen er av tre, med kledning av liggende, brunbeiset furupanel. Vertikale panelbord markerer bygningens hjørner og vinduer.

Betongsokkelen trekkes noen steder helt opp under vinduene og bidrar til variasjon.

«HYTTEPREG»

Bygningen er lav, har et klart horisontalt preg, og virker nokså tung med det store taket. Den fremstår som forholdsvis anonym, og gir assosiasjoner til mye av bolig- og hyttearkitekturen fra de siste tiårene. Horisontale vindusformater med grov sprosseinndeling bidrar til dette preget. Den enkle utformingen berikes av omsorgsfullt utformede detaljer, som det overdekkede inngangspartiet med levegg

og fastmontert benk, og takets avtrapping ved hushjørnene.

Posten holder i 2006 fortsatt til i denne bygningen.

KILDER:

Statens Bygge- og Eiendomsdirektorat: Posthus Bø i Telemark, Ferdigmelding nr. 288. Salgsprospekt for Posten Norge BA, Gjensidige NOR Eiendom 2000.

Bø postkontor fremstår som en lav og tung bygning, med en forholdsvis anonym karakter. Foto: SBED

SOGDAL

Sogndal postkontor sto ferdig i 1992. Bygningen er tegnet av Arkitektkontoret Olav og Anders Vikøren AS fra Vik i Sogn. Den er i to etasjer samt loft.

Publikumsekspedisjon med 6 skrankeplasser og postsortering med tilhørende rom ble plassert i 1. etasje. Det meste av 2. etasje ble leid ut til Trygdekontoret, som fikk egen inngang. På loftet ligger tekniske rom og trimrom. Bygningen er på ca. 4450 m² BTA, hvorav Posten fikk 2815 m².

STRUKTURALISME

Bærekonstruksjonen er av plasstøpt betong. Ytterveggene i glass er trukket inn fra søyler og dekkeforkant. Det er store vindusfelt med blålakkerte aluminiumsprofiler, men bl.a. i 2. etasje er det tette, isolerte felt både over og under vindusåpninger i normal høyde. Taket er valmet med slak vinkel, og tekket med betongtakstein. Over trapperommet er det et felt med takoppløft for overlys. Over postmottaket på bygningens bakside er det et skjermtak bestående av en rekke runde buer av stålprofiler, med takflate av plastplater.

Bygningens formspråk er struktur-

alistisk, og er i stor grad hentet fra prefabrikasjon av betongelementer.

Ribbeverket med dekorprofiler tegner et rutenett, som fylles ut av store tilbaketrukne glassfelt. Innenfor dette stramme rammeverket er det rom for variasjoner, bl.a. tilbaketrekkninger av glassfelt og inn-

gangspartier, som på bygningens kortsider. Etter at bygningen ble solgt i 2001 leies Postens lokaler tilbake.

KILDER:

Salgsprospekt for Posten Norge BA, DnB Næringsmegling 2001.

Bygningens strukturalistiske formspråk kunne tyde på at det var et betongelementbygg, mens det faktisk er oppført av plasstøpt betong. Foto: Posten Norge

LILLEHAMMER

Det gamle posthuset på Lillehammer var en monumental teglbygning på Stortorget, bygget i 1913. Den var oppført for Posten, Telegrafverket og Norges Bank i fellesskap. I 1959 flyttet Posten til Skogbrukets hus i Kirkegata 70. Stadig økende arealbehov gjorde at Posten holdt til på fire forskjellige steder i byen den siste tiden før den nye postgården sto ferdig.

OL 1994

Byggingen av Lillehammer postgård ble foreslått bl.a. av tildelingen av de olympiske leker i 1994. Sommeren 1989 ble arkitektkontoret Arkitim AS på Hamar engasjert for oppgaven. Byggearbeidene startet i januar 1992, og bygningen sto ferdig i 1993.

Trange tomteforhold har allerede fra starten gjort manøvreringsforholdene i bakgården for større lastebiler vanskelig. I hovedetasjen, der gulvnivået er gitt ut fra lasterampens høyde over manøvreringsarealet, ligger bl.a. publikumsekspedisjon og sorteringshall. Ekspedisjonen har to innganger fra gaten, hvorav den ene er trinnfri. Det er bygget seks skranke, i tillegg til postbutikk og pakkeekspeksjon. Underetasjen inneholder bl.a. kantine, undervisningsrom og garderobe, mens 2. etasje inneholder omdelingshall og kontorer. Lagerrom på loftet kan ved økt arealbehov bygges om til kontorlokaler. Bygningen er på 4765 m² BTA.

Reguleringsplanens krav til bl.a. oppdeling av lange fasader har ført til at bygningen er utformet som en sammenstilling av fire hus. De har ulik høyde og fasadeutforming, mens materialbruk og farger er fellesnevnerne som binder det hele sammen. Betongkonstruksjonen er forblendet med tegl på alle fasader, mens mindre fasadeelementer er kledd med kobber eller beiset panel. Takene er også hovedsakelig tekket med teglstein.

POSTMODERNISME

Det mest iøynefallende ved bygget er bruken av dekorative elementer hentet fra tidligere stilperioder. Tårnmotivene på de to avfasede hjørnene gir assosiasjoner både til middelalderse festningsanlegg og historistiske bygårder fra siste halvdel av 1800-tallet. Bruken av slike historiske ele-

Til utformingen av Lillehammer postgård er det hentet inspirasjon fra bl.a. middelalderse festningsanlegg. Foto: Posten Norge

menter på en ny måte er typisk for den postmodernistiske stilen som i Norge ble tatt i bruk tidlig på 1980-tallet. Også den sammensatte, symmetriske formen på skjermtaket over den ene inngangen er typisk for 1980-tallet; et saltak av glass, og tette partier med skrå avslutning. Denne bygningen er en sen representant for postmodernismen, og utmerker seg ved kvalitet i materialbruken og stor forståelse for teglsteinens «spilleregler». Det er tydelig at utformingen i stor grad er styrt av ønsker om tilpasning til et historisk bybilde, og at postgården ikke skal se ut som den store bygningen den er.

NØKTERNE MATERIALER

Innvendig preges materialbruken av nøkterne materialer: gulv i publikumsarealer og trapperom er for eksempel belagt med keramiske fliser. Dette er også typisk for mye av det som er bygget på 80- og 90-tallet; selv ikke viktige statsinstitusjoner har ubegrenset budsjett, og fasadene, ansiktet utad, prioriteres fremfor bygningens interiør. Skiftende krav til interiørene i forhold til funksjonalitet, interiørmøter og skrankekonsepter gjør også at man

Lillehammer postgård med skulptur i forgrunnen. Foto: Helge Sognli

allerede ved planleggingen aner at det venter innvendige ombygginger etter få år.

KILDER:

Statsbygg: Lillehammer postkontor, Ferdigmelding nr. 422/1993.

Om forholdet mellom form og funksjon i Bergen posthus.

Postproduksjon i praksis

Publikumsekspedisjonen med skrankeplasser i den nye postgården i 1956. Foto: Postmuseet

Brevavdelingen med transportbånd og stemplingsmaskiner. Foto: Postmuseet

Fornøyde postbud i den nye budsalen i Bergen. Foto: Postmuseet

Med skiftende arbeidsprosesser og økt bruk av teknologi har funksjonaliteten i postgårdene endret seg mye i løpet av denne 100-årsperioden. I de første tiårene søkte man å finne funksjonelle løsninger innenfor rammene av en mer eller mindre tradisjonell bygård. Dette er tydelig i både Trondheim, Oslo og Haugesund. Etter hvert måtte de nye postgårdene svare på økende behov for effektivitet, og maskiner ble gradvis tatt i bruk i produksjonsprosessen. I det følgende skal postgården i Bergen illustrere hvordan Posten arbeidet med å rendyrke det funksjonelle posthus. Bergen postgård sto ferdig i 1956, og var da den mest moderne postbygget i landet. Man var her kommet nok så langt i å dyrke funksjonaliteten. Fremdeles hadde man i liten grad tatt i bruk maskiner i postproduksjonen, og sortering, ekspedisjon og kontorer var fortsatt samlet i ett bygg. Spesialbyggene lå nesten 20 år frem i tid.

KONKURRANSEPROSJEKTET 1937

I vinnerprosjektet i arkitektkonkurransen var de rene postale funksjonene fordelt på kjeller, 1. og 2. etasje, mens de øvrige

etasjene inneholdt kontorer og andre støttefunksjoner. En smal nedkjørsel skulle føre ned til kjelleren, med garasje dimensjonert for 20 biler. Her var det også verksteder, arkiv og garderobes. I 1. etasje var det lagt publikumsekspedisjon, brev-, pakke- og bankoavdeling. Det var separate publikumsinnganger til ekspedisjonshall og pakkehall.

Inn- og uttransport av post skulle skje gjennom det indre gårdsrommet på 1. etasjeplan, med lasteramper på tre sider av en ca. 12,5 m bred gårds plass.

Fra forhallen til pakkepostekspedisjonen skulle det gå en trapp opp til tollpakkepostens publikumsekspedisjon. Tilsvarende var det planlagt en trapp fra ekspedisjonshallens forhall opp til postboksavdelingen, som lå i direkte kontakt med budavdelingen i 2. etasje. En indre lysgård skulle sørge for overlys til publikumsekspedisjonen i 1. etasje og godt med dagslys til budavdeling og tollpakkepost i 2. etasje.

Juryens oppsummering etter arkitektkonkurransen i 1937 gir et innblikk i hvordan funksjonaliteten i det nye posthuset ble vurdert. En publikumshall som

var trukket inn i bygningen ble vurdert som mest hensiktsmessig, fordi større arealer da kunne omkranse hallen og gi fleksibilitet i forhold til antall skrankeplasser og arealer som knyttet seg opp mot publikumshallen. Dette krevde imidlertid mye overlys for å dekke behovet for dagslys i publikumshallen. At arealene omkring ekspedisjonen ble smalere og mindre konsentrerte var derimot en av ulempene med denne løsningen. Det var svært viktig at brevavdelingen fikk direkte kontakt med skranke.

Flere av rommene, bl.a. pakkeavdeling og tollpakkepost, ble vurdert i konkurranseprosjektet som uhensiktsmessige fordi de var lange og smale. Og både gårdsrom, innkjørsel og nedkjørsel til kjeller ble vurdert som for trange.

FERDIG BYGG 1956

Når bygget endelig sto ferdig nesten 20 år senere var det foretatt omfattende endringer. De postale funksjonene var komprimert til to etasjer: kjeller og 1. etasje. Dette var en stor fordel, da det ga mindre forflytting mellom etasjene. Garasje og inn- og uttransport av post var

nå samlet på kjellerplan, mens postbehandling i hovedsak foregikk i etasjen over.

1. etasje ble hevet ca. 2 m fra gatenivået. På denne måten kunne innkjøringen til kjelleren skje via en kortere rampe fra baksiden av kvartalet og ned til en indre gårds plass omkranset av lasteramper på kjellernivå. Et transportbånd førte posten herfra opp til brevavdelingen i 1. etasje. Det var en egen ekspedisjon for masseinnlevering av pakkepost som også hadde inngang fra baksiden. Herfra gikk et separat transportbånd for pakker opp til sorteringen i 1. etasje.

I 1. etasje var publikumsekspedisjonen nå blitt ett stort rom, med én inngang fra Småstrandgaten. Brevavdelingen lå bakfor. Gårdsrommet ble bygget igjen i denne etasjen, noe som ga et stort og flott overlys til brevavdelingen. Gulvet her utgjorde taket over transportavdelingen i kjelleren.

Det var også flere renner mellom disse to etasjene. For øvrig inneholdt store deler av kjelleren garderobes, det er verdt å merke seg at det var adskilte garderobes for budene og øvrig personale. Også sjåførene hadde egen garderobe. Bygningen

inneholdt nå også en underkjeller for arkiv og tekniske rom.

ETTER INNFLYTTING

Planløsningene og produksjonsflyten var forenklet og forbedret, og det var installert transportbånd for å lette arbeidet. Både administrasjonen og personalet hadde store forventninger til de nye lokalene. Ikke minst hadde ledelsen forventet at man ville spare ressurser, det var kalkulert med en vesentlig reduksjon i antall stillinger. Virkeligheten ble ganske annerledes, da det i stedet måtte opprettes 20 nye stillinger for å avvikle postgangen. Trolig skyldes dette at avstandene var større i det nye posthuset. Det gamle hadde vært trangt og ukomfortabelt, men likevel på mange måter mer effektivt.

Før innflyttingen var det utarbeidet en organisasjonsplan og en detaljert bemanningsplan for driften i det nye bygget. Arbeidsforholdene var likevel så forskjellige fra hva man var vant til at det tok tid før de ansatte fant seg til rette. Planene måtte revideres etter en tid, bl.a. med ny avdelingsinndeling.

Det var på forhånd planlagt at pakke-

posten skulle kjøres ut til kundene, og plassen som var avsatt til utlevering av pakker over disk var derfor svært begrenset. Når posthuset ble tatt i bruk ble det likevel ikke noe av pakkeutkjøringen, og dermed ble det allerede fra starten for liten plass til utlevering.

Postgården som var moderne i 1956 ble etter hvert alt for lite og uhensiktsmessig for driften. For eksempel hadde transportavdelingen i 1956 ca. 25 biler, og i 1980 var tallet kommet opp i ca. 80. Prosjekteringen av ny postterminal ved Solheimsvatnet startet i 1986, men planlegging og programmering hadde da pågått en tid. Terminalen sto ferdig i 1991, og sørget for langt bedre forhold for virksomheten.

KILDER:

Bauge, Arthur: Kamp for bedre kår, Bergen 1992.
Eldøy, Kåre: Posten i Bergen, manus 2006
Byggekunst nr. 3, 1937
Salgsprospekt fra Posten Norge BA, DnB næringsmegling 2001
SBED: Bergen postterminal, Ferdigmelding nr. 395

FORFATTERE:

FINN ERHARD JOHANNESSEN,

professor i historie ved Universitetet i

Oslo. Han har utgitt flere bedriftshistorier, blant annet Alltid underveis. Postverkets historie gjennom 350 år, bd 1 1647-1920 (1997).

ANETTE MEHREN,

sivilarkitekt MNAL, har erfaring som

prosjekterende arkitekt og fra kulturminneforvaltning, bl.a. fra Riksantikvaren. Ansatt i NIKU fra 2006, arbeider bl.a. med verneplaner og verdivurderinger, spesielt i forhold til 1900-tallets arkitektur.

JENS CHR. ELDAL,

dr. philos., arkitektur- og bygnings-

historiker. Har mange års praksis fra Riksantikvaren, i NIKU fra 1994. Har spesielt arbeidet med verneplaner, med norsk arkitektur fra 1800- og 1900-tallet og med internasjonal trearkitektur.

